

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ORHAN TÜRKER

KONDOSKALI'DEN

KUMKAPI'YA*

Eski Bir İstanbul Semtinin Hikâyesi

KONDOSKALİ'DEN KUMKAPI'YA*

Eski Bir İstanbul Semtinin Hikâyesi

ORHAN TÜRKER, 1949'da İstanbul'da doğdu. Moda İlkokulu, Kadıköy Ortaokulu ve Marmara Koleji'nden sonra Gazetecilik Yüksek Okulu'nu bitirdi. Özellikle Moda'da geçen çocukluk yıllarında Rumlarla yakın ilişkisi sonucunda küçük yaşta Yunanca öğrendi. Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu'nda çalışmasının yanı sıra ülkesel Yunanca tercüman-rehber lisan-sına sahip olması sayesinde turizm alanında da faaliyet gösterdi.

Yayınlanmış kitapları:

Mega Revma'dan Arnavutköy'e, *Bir Boğaziçi Hikâyesi* (1999)
Galata'dan Karaköy'e, *Bir Liman Hikâyesi* (2000)
Fanari'den Fener'e, *Bir Haliç Hikâyesi* (2001)
Halki'den Heybeli'ye, *Bir Ada Hikâyesi* (2003)
Nihori'den Yeniköy'e, *Bir Boğaziçi Köyünün Hikâyesi* (2004)
Prinkipo'dan Büyükkada'ya, *Bir Prens Adasının Hikâyesi* (2004)
Therapia'dan Tarabya'ya, *Boğaz'ın Diplomatlar Köyünün Hikâyesi* (2006)
Antigoni'den Burgaz'a, *Küçük Bir Adanın Hikâyesi* (2007)
Halkidona'dan Kadıköy'e, *Körler Ülkesinin Hikâyesi* (2008)
Tatavla, *Osmanlı İstanbulu'ndan Bir Köşe* (2010)
Psomatia'dan Samatya'ya, *Bir Bizans Semtinin Hikâyesi* (2010)
Selanik'ten Thessaloniki'ye, *Unutulan Bir Kentin Hikâyesi* (2012)
Pili Adrianupoleos'tan Edirnekapı'ya, *Unutulmuş Bir Bizans Semtinin Hikâyesi* (2013)
Pera'dan Beyoğlu'na, *İstanbul'un Levanten ve Azınlık Semtinin Hikâyesi* (2016)
Kondoskali'den Kumkapı'ya, *Eski Bir İstanbul Semtinin Hikâyesi* (2019)

Türker'in çalışmaları İstanbul'dan Yunanistan'a göçmüş Rum okurların da ilgisini çekmiştir. *Galata'dan Karaköy'e Bir Liman Hikâyesi*, 2008'de Yunanca'ya çevrilmiş, *İstanbul Limanı'nın Hikâyesi* adıyla basılmıştır.

Yazar, İstanbul Rumları üzerine araştırma ve çalışmalarını Eşi Ketî Proku Türker'in de desteğiyle Yunanca kaynaklardan sürdürmektedir. Orhan Türker'in bütün kitapları yayınevimiz tarafından yayınlanmaktadır.

***SEL YAYINCILIK**
Kuloğlu Mahallesi, Turnacıbaşı Caddesi,
No: 17, Beyoğlu – İstanbul
Tel. (0212) 516 96 85
<http://www.selyayincilik.com>
e-posta: halklailiskiler@selyayincilik.com

SATIŞ - DAĞITIM:
Çatalçeşme Sokak, No: 19/1
Cağaloğlu – İstanbul
e-posta: siparis@selyayincilik.com
Tel. (0212) 522 96 72 Faks: (0212) 516 97 26

***SEL YAYINCILIK: 1012**
ISBN 978-605-772-823-4
Tarihe Tanıklık: 20

KONDOSKALİ'DEN KUMKAPI'YA
Eski Bir İstanbul Semtinin Hikâyesi
Orhan Türker

© Sel Yayıncılık, 2019
© Orhan Türker, 2019

Genel Yayın Yönetmeni: İrfan Sancı
Yayına hazırlayan: Mısra Gökyıldız
Kapak tasarımı: Aslı Sezer
Sayfa tasarımı: İklime Yılmaz

Birinci Baskı: Aralık, 2019

Baskı ve Cilt: Yayılcık Matbaası
Fatih Sanayi Sitesi, 12/197-203
Topkapı-İstanbul, 567 80 03

Sertifika No: 44865

ORHAN TÜRKER

KONDOSKALİ'DEN KUMKAPI'YA

Eski Bir İstanbul Semtinin Hikâyesi

İÇİNDEKİLER

Teşekkür	7
Önsöz.....	9
Kondoskali'nin Konumu	11
Bizans Döneminde Kondoskali	11
Fetih'ten Sonra Kondoskali	13
18. Yüzyılda Kumkapı'da Yaşanan İki Büyük Yangın	16
1865 Yangını ve Bölgenin Yeniden Yapılandırılması	16
1870'lerde Demiryolunun Kumkapı'dan Geçışı	17
Gedikpaşa Tiyatrosu	18
Kumkapı'ya Yabancı Misyonerlerin Gelişi	19
Kumkapı'ya Vapur Seferleri.....	20
Kumkapı'da Ermeni Olayları.....	20
20. Yüzyılın İlk Yarısında Kumkapı	22
Sonun Başlangıcı: 6-7 Eylül 1955 Olayları'nda Kumkapı	23
İstanbul'un Rumca Gazetelerine	
Kumkapı-Gedikpaşa Bölgesinden Yansıyan Haberler	25
Kumkapı'nın Denizden Kopması.....	30
Kumkapı'nın Rum Nüfusu.....	33
Kumkapı'daki Rum Halkının Meslekleri.....	37

Kumkapı'nın Rum Okulları	38
Kumkapı'nın Rum Dernekleri	41
Kumkapı'nın Rum Kiliseleri	43
Kumkapı'nın Ayazmaları	47
Kumkapı'nın Camileri.....	50
Kumkapı Ermeni Patrikhanesi	51
Kumkapı'nın Ermeni Kiliseleri.....	51
Kumkapı'nın Ermeni Okulları.....	52
Kumkapı'nın Meyhaneleri	53
Kumkapı'da Yazma Atölyeleri	55
Kumkapı Halıları	56
Kumkapı'nın Evleri.....	56
Kaynaklar	59

Teşekkür

Kumkapı'nın Rum kiliselerinde çalışma yapabilmem için izin veren, Kumkapı-Langa-Samatya bölgesindeki Rum kiliselerinden sorumlu saygıdeğer Silivri Metropoliti Maksimos'a; Atina'da bana yazılı ve görsel malzeme temin eden, önemli bilgiler aktararak bu kitabın yazılmasına büyük yardımı dokunan eski İstanbul Beyefendisi Hristo İnepekoğlu'na; temin ettiği görsel malzemeyele kitaba renk katan Bayan Sofia Kaçoni'ye; bana her çalışmamda destek veren Çelik Gülersoy Vakfı İstanbul Kitaplığı sorumlusu eski dostum Neslihan Yalav'a en içten teşekkürlerimi sunarım.

Orhan Türker

Önsöz

İstanbul'un yüzlerce yıllık geçmişinden günümüze dek gelen, Bizans mirası semtlerinden biri de Marmara Denizi'ne komşu olan Kumkapı'dır. Bizans yıllarında burada bulunan küçük liman "Kondoskali" adını taşıyıp bölgeye de aynı adı vermektedir. Fetih'ten sonra Türkler deniz surlarının ve kapılarının önünde lodosun oluşturduğu küçük kumsalları görünce buraya Kumkapısı ya da Kumkapı ismini yakıştırmışlardır. Günümüz İstanbul'unda turistik meyhaneleri dışında adı hemen hiç anılmayan Kumkapı, 1960'lı yılların ortalarına kadar Rumların, Ermenilerin ve Türklerin bir arada yaşadığı, Hristiyan azınlıkların kültürlerinin ağır bastığı canlı ve renkli bir İstanbul semtiydi. İstanbul'un pek çok semtinde 1960'lardan sonra görülen etnik ve sosyal değişimi 1998'den beri kitaplarımda anlatırken; ilk kitabım *Tatavla'* dan (Kurtuluş) 20 yıl sonra sıra *Kondoskali'* ye (Kumkapı) geldi. Oldukça sınırlı olan yazılı ve sözlü kaynakları beş yıl süresince zorlanarak derlediğim bilgilerle İstanbul'un yakın tarihine katkı sağlayacağına inandığım bu kitabı yazdım. Ancak Türkiye Ermeni Patrikhanesi'nin bulunduğu, İstanbul Ermenilerinin en eski yerleşim merkezlerinden biri olan Kumkapı'nın Ermenice kaynaklar kullanılarak araştırılıp yazılması gereklidir ve bu yapılmadıkça Kumkapı'ya dair hiçbir çalışma ve araştırma tam olamaz.

Heybeliada, 16 Ocak 2019

Kondoskali'nin Konumu

Kondoskali (Kumkapı), surlarla çevrili eski İstanbul'un Marmara Denizi yönündeki büyük semtlerinden biridir. Yeditepeli Bizans İstanbul'unun ikinci ve üçüncü tepelerinin Marmara Denizi'ne doğru inen eteklerinde yer alır. 1934 tarihli *İstanbul Şehri Rehberi*'ne göre Kumkapı, Eminönü ilçesinin bir nahiyesiydi. Günümüzde Eminönü ilçesi Fatih ilçesine katılmıştır. Kabaca 13 mahalleden oluşur. Bunlar Bayram Çavuş, Çadırcı Ahmet Çelebi, Kazani Sadi, Katip Kasım, Mesih Paşa, Mimar Hayrettin, Mimar Kemalettin, Muhsine Hatun, Şehsuvar, Tavşantaşı, Tülbentçi Hüsamettin, Nişanca ve Saraç İshak mahalleleridir. Eski Kumkapı Rum cemaati kendi içinde bir düzenleme yaparak burayı iki kilise bölgesine ayırmıştır. Tepelerin eteklerinde yer alan Gedikpaşa, Ayia Kiryaki Kilisesi'nin semtini oluşturur. Kadırga ve Langa'yı birleştiren anayolla deniz arasında kalan geniş düzlükte ise bölgenin ikinci Rum cemaatini oluşturan Panayia Elpis (veya Elpida) Kilisesi bulunmaktadır.

1950'lerin ortalarında Marmara kıyıları doldurulup sahil yolu oluşturulmadan önce, Sarayburnu'ndan Kumkapı'ya sahilden ulaşmak mümkün değildi. Sahile yakın mahalleler Sirkeci ya da Yenikapı yönüne ulaşımı Kumkapı istasyonunda duran trenlerle sağlardı. Beyazıt ve Çarşıkapı'ya daha yakın olan Gedikpaşa'ya ulaşım ise 1961 yılında kaldırılana kadar eski tramvay hattıyla sağlanırdı.

Bizans Döneminde Kondoskali

Kondoskali ya da Türkçe adıyla Kumkapı, kara ve deniz surlarıyla çevrili Konstantinupolis'in (Bizans İstanbulu'nun) tıpkı Psomatia (Samatya) gibi, Marmara Denizi sahilinde yer alan bir başka semtidir. Marmara Denizi kıyılarında eskiden sahilin denizle birleştiği noktada bulunan deniz surları ile Konstantinupolis'in anacaddelerinden Mesi Odos (günümüzdeki Divanyolu Caddesi, Yeniçeriler Caddesi ve Çemberlitaş) arasında kalan oldukça geniş bir bölgeyi kapsar. Yeditepeli Konstantinupolis'in ikinci tepesi

Foro Konstantinos (Çemberlitaş) ve onun devamı olan üçüncü tepe Foro Theodosios'dan (Beyazıt) denize doğru inen bütün yokuşları, günümüzdeki geniş ölçekli Kumkapı'yı oluşturan Gedikpaşa ve Kumkapı'ya ulaştır. 20. yüzyılın ortalarına kadar Kondoskali'ye denizyolu kullanmadan sahilden ulaşım mümkün değildi. Bizanslılar deniz surlarını savunma amacıyla bilinçli olarak sahil ve denizin birleştiği noktaya inşa etmişlerdi. Oldukça sığ ve kayalık olan sahil, gemilerin karaya ve surlara fazla yaklaşmasına imkân vermiyordu. 20. yüzyılın başlarında Almanların hazırladığı Marmara Denizi haritalarında Kumkapı sahillerinde suyun derinliğinin 1-2 metreyi geçmediği görülmektedir. Sahilden bir hayli uzaklaştıktan sonra suyun derinliği 11-18 metrelere ulaşmaktadır. Sarayburnu'ndan Yedikule'ye kadar uzanan kilometrelerce uzunluktaki deniz surlarından denize çıkışı sağlamak için surlara belirli noktalarda kapılar açılmıştı. Marmara Denizi'nden gelen gemilerin yanaşabilmesi için hemen her kapının önünde küçük liman ve iskeleler oluşturulmuştu.

Bizans araştırmalarıyla tanınan İstanbullu yazar Manuil Gedeon, Sarayburnu'ndan Yedikule'ye uzanan ve Konstantinupolis'i denizden gelecek tehlikelere karşı koruyan deniz surları üzerindeki üçüncü kapıya Bizanslıların Pili Psammu (Kumkapısı) adını verdiklerini belirtmektedir. Kapıya bu adın verilmesinin nedeni lodosla kaban Marmara Denizi'nin bu noktaya yığıldığı kum tepelikleridir. Fetih'ten sonra Türkler bu kapının adını Türkçe Kumkapı olarak benimsemiş ve bu adı tüm semt için kullanmışlardır. Bizans döneminde, İstanbul'un Marmara Denizi kıyılarındaki en önemli limanı, son yıllarda metro kazılarıyla yeniden gündeme gelerek dünya çapında dikkatleri üzerine çeken, Yenikapı'daki Eleftherios Limanı'ydı. Eleftherios Limanı ile Sarayburnu arasında kalan küçük limanlardan biri Theodosios (Kumkapı) adını taşımaktadır. Bu noktada iyice sığlaşan denizin dibi kol gücü kullanılarak kazılmış, küçük çaplı gemilerin yanaşmasına elverişli hale getirilmiştir. Fırtınalı havalarda burada bulunan tekneleri sert dalgalardan korumak için yarım daire şeklinde ufak bir dalgakıran oluşturulmuştur. Değerli İstanbul yazarlarından John Freely bu limanın Bizans imparatoru Mihail Paleologos'un (1259-1282) 13. yüzyılda

Bizans savaş gemilerinin bakımı ve onarımı için küçük bir deniz üssüne çevirdiğini, ancak buranın zamanla çamur ve balıkla dolarak kullanılmaz hale geldiğini vurgulamaktadır. Yine Freely'e göre, İmparator Miha-il Paleologos'un çok büyük kayalar kullanılarak yaptırdığı bu limandan geriye kalan kayaların bir kısmı 19. yüzyılın başlarına kadar aynı yerde durmaktaydı. Bizanslılar Theodosios limanında bulunan küçük iskeleye Kondoskali (Kısa İskele) adını vermişlerdir. Fetih'ten sonra Türkler Kumkapı adını benimserken, Rumlar günümüze kadar Kondoskali adını kullanmaya devam etmişlerdir. Theodosios limanı Osmanlı döneminde kullanılmaz halde olsa da; az ilerisindeki Sofianos (Kadırga) limanı Osmanlılar tarafından da kullanılmış, buraya küçük çaplı gemilerin üretildiği bir tersane inşa edilmiştir. Günümüzde de semtin adı Kadırga olarak geçmektedir.

Fetih'ten Sonra Kondoskali

Fetih'ten sonra harap durumda olan ve yerleşik nüfusunun büyük bölümünü kaybeden İstanbul'un yeni baştan imar edilmesi ve ticari hayatın canlandırılması için Osmanlılar oldukça başarılı bir iskân politikası uygulamışlardır. Osmanlı idaresine giren her yerde yani Anadolu'da, Balkanlar'da, Ege Adaları'nda, Kırım'da yaşamakta olan Rum ve Ermenilerin bir kısmı zorunlu iskân politikasıyla İstanbul'a getirilmiş, şehrin ıssız ve harap bölgelerine yerleştirilmiştir. Bu iskân politikası nedeniyle Kondoskali zamanla tamamen Hristiyan Osmanlı tebasının yaşadığı bir bölgeye dönüşmüştür. 1641 yılına kadar Samatya'da bulunan Ermeni Patrikhanesi'nin bu tarihte Kumkapı'ya taşınmasıyla, kentte yaşayan Ermeniler yoğun olarak Patrikhane çevresine yerleşmeye başlamışlardır. Kumkapı Ermeni Patrikhanesi çevresinde açılan Ermeni okulları ve mebaaları sayesinde süreç içerisinde Batı Ermenileri'nin manevi ve kültürel merkezi olmuştur. 16. yüzyılda ziyaret ettiği İstanbul'da gördüğü kiliseleri kayda geçiren Rus din adamı ve gezgin Trifon Karabeynikof'a göre, 16. yüzyılın sonlarında Kumkapı'da Ayios Nikolaos, Ayios İoan-

nis, Theotoku Elpida ve Ayia Kiryaki isimlerini taşıyan dört Rum kilisesi bulunmaktaydı. Yeremya Çelebi Kömürcüyan 1645 yılında Kumkapı'da meydana gelen büyük bir yangın sırasında bu dört kilisenin de yandığını yazmıştır. 1660 yılında meydana gelen bir başka yangınla semt yine büyük ölçüde harap olmuştur. Yukarıda sözü edilen dört Rum kilisesinden Ayios Nikolaos ve Ayios İoannis bir daha yapılmamıştır. Ancak bu kiliselerin bulundukları yerlerde oluşturulan Ayios Nikolaos ve Ayios İoannis ayazmaları, varlıklarını 20. yüzyıla kadar sürdürmüştür. Yine Yeremya Çelebi Kömürcüyan'ın anlattıklarına göre, bu büyük yangın sırasında 5000 kadar Ermeni evi ile Surp Asdvadzadzin, Surp Serkis ve Surp Nigoğos isimli üç Ermeni kilisesi de kül olmuştur. Kömürcüyan 17. yüzyılın Kumkapı'sını anlatırken burada bulunan meyhanelerin Psomatia (Samatya) meyhanelerinden çok daha iyi olduklarını vurgulamaktadır. Kömürcüyan'a göre, Kumkapı meyhaneleri Samatya meyhanelerinden hem sayıca fazla, hem de daha eğlencelidir. 17. yüzyılda Evliya Çelebi de Kumkapı'dan az da olsa söz eder. Evliya Çelebi, Kumkapılı balıkçıların Kumkapı sahillerinde her türden deniz canlısını bol miktarda avlayıp çarşıda sattıklarını belirtir. Yunan yazar Skarlatos Vizantios 1851 yılında Atina'da yayınlanan tanınmış eseri *Konstantinupolis*'te Kumkapı'yı aşağıdaki satırlarla anlatmaktadır:

“Kumkapı geniş bir alana yayılmış, oldukça kalabalık bir semttir. Ermeni Patrikhanesi'nin burada olması nedeniyle Ermeni nüfusu yoğundur. Burada yaşayan Rumların Panayia Elpida ve Ayia Kiryaki isimli iki kiliseleri vardır. Bu iki kilisenin arasında Türklerin İbrahim Paşa Camisi ile eski Ayios Vasilios Kilisesi'nin harabesi bulunur. Kodinos'a göre Bizans döneminde Patrik İosif 1283 yılında ölünce bu eski kiliseye gömülmüştür.”

Yine tarihçi Kodinos semtin Rumca adı Kondoskali'nin, Bizans döneminde limanı inşa eden işçilerin ağır taşları kaldırmaya çalışırken bedenlerinde oluşan sakatlıklardan dolayı Kondoskelis ve Kondoskelos (kısa bacaklılar) şeklinde anılmalarından kaynaklandığını iddia etmektedir.

19. yüzyıl İstanbul'una dair araştırmalarıyla tanınan bir başka Yunan yazar Aleksandros Paspatis, 1871 yılında Sirkeci'den Yedikule'ye doğru

Marmara sahillerine paralel olarak yapımına başlanan demiryolu çalışmaları sırasında bölgede gözlemlerde bulunmuş ve görüşlerini İstanbul Rum Edebiyat Derneği'nin 1873 yılında yayınlanan dergisine şu satırlarla aktarmıştır:

“1871 yılının Nisan ayı ortalarında Marmara deniz surlarının Yalı Kapısı yakınında demiryolu yapımı çalışmaları başladı. Demiryolu hattı, Topkapı Sarayı'nın bahçelerinde surların içinden geçerek Kara Kapısı noktasından surların dışına çıkmakta, oradaki kalabalık Türk mahallesinden geçerek Çatladıkapı'ya ulaşmaktadır. Buradaki surlarla Küçük Ayasofya Camisi (Bizans'ın Sergius ve Vakhus Kilisesi) arasındaki dar alandan geçen demiryolu Kadirga semtine varmaktadır. Hat daha sonra bazen surların içinden bazen dışından geçerek Yedikule'ye doğru ilerlemektedir. Çatladıkapı ile Yedikule arasındaki demiryolu hattı boyunca yaptığım araştırmalar sırasında kayda değer bir tarihi bulguya rastlamadım.

Kondoskali'deki sur kapısının iç kısmında Yunan harfleriyle yazılmış bir kitabe gördüm: Pírgos Leondos k Aleksan (Leon ve Aleksandros'un Kulesi). Ancak nedense bu yazıtın iki kelimesi duvara ters olarak yerleştirilmişti. Deniz surlarının iç kısmındaki bahçe ve bostanlarda dolaşan biri bu surların yapısal özelliklerini gözlemleyebilir. Deniz surları kara surlarıyla karşılaştırıldığında bu surların karadakilerden yükseklik ve kalınlık bakımından farklı oldukları anlaşılır. Bizans'ın tersane ve limanlarının bulunduğu Kadirga, Kumkapı ve Yenikapı'da şimdiye kadar doğru dürtüst bir arkeolojik çalışma yapılmamıştır. [Paspatis'in bu isteği 140 yıl sonra Marmaray ve Metro yapım çalışmaları sırasında Yenikapı'da gerçekleşti ve yazarın ne kadar isabetli düşündüğü kanıtlandı.] Demiryolu çalışmaları sırasında Çatladıkapı ile Yedikule arasına sürekli toprak ve moloz dökülmektedir. Bu durum, bölgede gelecekte yapılacak arkeolojik çalışmaları zorlaştıracaktır.”

E. Mamboury 1953 tarihli *İstanbul Rehberi*'nde Kumkapı bölgesini, Paspatis'inkine benzer satırlarla anlatmaktadır:

“Küçük Ayasofya Camisi'nin batısında Türklerin Kadirga limanı adını verdikleri küçük bir koy bulunur. Buradan sonra Bizans yıllarında küçük

bir dalgakıranla korunmuş olan Kondoskalion'a gelinir. Dalgakıranın yakınında, üzerinde VI. Leon'un ve kardeşi Aleksandros'un isimlerinin yazılı olduğu kitabenin bulunduğu ve 9. yüzyıl sonuyla 10. yüzyıl başlarına tarihlenen bir kule yer alır."

18. Yüzyılda Kumkapı'da Yaşanan İki Büyük Yangın

Değerli İstanbul tarihçisi Reşad Ekrem Koçu, 18. yüzyılda Gedikpaşa-Kumkapı bölgesini tahrip eden iki büyük yangın felaketi hakkında bize aşağıdaki bilgileri vermektedir:

"22 Temmuz 1719 gecesi Gedikpaşa'da bir yangın çıktı. Buradaki sokaklar dar, evler ahşap ve birbirine bitişikti. Alevler o gece esmekte olan şiddetli poyrazın etkisi ile deniz yönüne doğru iki kol halinde hızla yayıldı. Kısa süre sonra yangın Nişanca ve Kumkapı'ya ulaştı. Ermeni Patrikhanesi'nin önündeki meydana panik içinde toplanan Ermenilerle düzeni sağlamaya çalışan Yeniçeriler arasında büyük bir arbede yaşandı. Bu arada alevler Ermeni Patrikhanesi'ni ve kilisesini de yuttu. Hiçbir şey kurtarılmadan her taraf yanıp kül oldu. İkinci yangın 19 Mayıs 1752 günü akşamüzeri başladı. Başlangıç noktası Gedikpaşa Hamamı'nın yanında bulunan ve büyük ahşap bir bina olan Sabuncu Hanı'ydı. Yangın rüzgârın etkisiyle hızla ilerleyip, denize doğru inmeye başladı. Gedikpaşa'dan Kumkapı sahiline kadar evler, dükkânlar, camiler, kiliseler alevler içinde kaldı. Alevler deniz surlarını da aşarak sahildeki balıkçı kulübelerini bile yaktı. Artık yanacak hiçbir şey kalmayınca yangın kendiliğinden söndü. Bölgede yaşayan binlerce insan birkaç saat içinde evsiz barksız sokaklarda kaldı."

1865 Yangını ve Bölgenin Yeniden Yapılandırılması

Sultan Abdülaziz'in saltanatı sırasında, 19 Eylül 1865 gecesi Hoca-paşa'da başlayan bir yangın yine sert rüzgârın etkisiyle hızla yayılarak Kadirga, Nişanca ve Kumkapı bölgesine kadar ulaşmış ve buraları hara-

beye çevirmiştir. İrili ufaklı 2000'den fazla binanın yandığı bu felaketten sonra, bölgenin Avrupa şehirleri örnek alınarak yeniden imarına karar verilmiştir. Bu uygulama belki de Kırım Savaşı'ndan sonra (1856) Batı'yla ilişkilerini güçlendiren Osmanlı İstanbulu'ndaki ilk değişikliklerden biridir. Meydan kavramı olmayan, dar, düzensiz ve çıkmaz sokaklarla dolu geleneksel yerleşim düzeni, yerini Avrupa tipi ızgara planlı klasik yerleşim planına bırakmıştır. Yangınlara karşı bir önlem olarak da ahşap binalar yerini kargir binalara bırakmıştır. Dönemin Fransız ve İngiliz örneklerine benzer evler Kumkapı'yı doldurmaya başlamıştır. Bu evler dar arsalar üzerine bitişik nizamda yapılmış iki veya üç katlı kârgir yapılardır ve arkalarında genellikle küçük birer bahçeleri vardır. Meyhanelerin ve çarşının bulunduğu Kumkapı Meydanı da İstanbul'da benzerine zor rastlanan, birçok yolun birleştiği Batı tipi meydanlara güzel bir örnek olarak şekillenmiştir. Yine Batı'da örneklerine sık rastlanan sıra evler ve birden fazla ailenin yaşadığı apartmanlar Kumkapı'yı mimari açıdan zenginleştirmiştir. Kumkapı bu ayrıcalıklı mimari zenginliğini 1870-1970 arasındaki 100 yıl boyunca büyük ölçüde koruyabilmiştir.

1870'lerde Demiryolunun Kumkapı'dan Geçışı

Sultan Abdülaziz'in İstanbul'u demiryolu ile Rumeli ve Avrupa'ya bağlama kararı, dönemin İstanbul'unda çok konuşulmuş önemli bir olaydır. İstanbul'un kendine has coğrafi yapısının bu projeyi zorlaması ve zorunlu olarak bazı yıkımlara sebep olması konusu bugün bile tartışılabilir. Önceleri demiryolunun başlangıç noktasının Yedikule Surları'nın dışındakı olması düşünülmüştür. Ancak Yedikule'nin o günlerdeki İstanbul'un merkezine çok uzak olması ve demiryolu ile bağlantı sağlayacak bir limana sahip olmaması gibi nedenlerle bundan vazgeçilmiştir. Sonuçta demiryolunun başlangıç noktası için Sirkeci en uygun yer olarak görülmüştür. Dolmabahçe ve Çırağan saraylarının yapılmasından sonra Topkapı Sarayı'nı terk etmiş Padişah ve Osmanlı hanedanı, Sirkeci'den başlayan

demiryolunun zorunlu olarak Topkapı Sarayı'nın bahçesinden geçmesine göz yummuşlardır. Demiryolu hattının döşenebilmesi için deniz surlarının Çatladıkapı ile Yenikapı arasındaki bazı bölümlerinin yıktırılması gerekmiştir. İlk olarak 21 Temmuz 1872'de Sirkeci-Yedikule hattı hizmete girmiştir. İstanbul'da yayınlanan *Levand Herald* gazetesinin bir haberine göre, Kumkapı İstasyonu 1874 yılının Temmuz ayına açılmıştır. Böylece Kumkapı, İstanbul'da demiryoluyla ilk tanışan semtlerden biri olmuş ve demiryolu bölgenin gelişimine büyük katkı sağlamıştır.

Gedikpaşa Tiyatrosu

Ermeni kökenli Güllü Agop'un ilk Türkçe oyunları sergilediği Gedikpaşa Tiyatrosu'nun Türk tiyatro tarihinde ayrıcalıklı bir yeri vardır. Her ne kadar Ermeni kökenli oyuncular Ermenilere ait bir salonda oynasalar da, kullanılan dilin Türkçe olması ve kapılarını tüm İstanbul halkına açması bu tiyatronun önemini arttırmaktadır. 1868-1884 yılları arasında faaliyet gösteren bu tiyatro Beyazıt-Çarşıkapı'dan Gedikpaşa-Kumkapı'ya doğru inilen sokakların birinde yer almaktaydı. Günümüzde bu yol Tiyatro Caddesi adını taşımaktadır. Güllü Agop Tiyatrosu 1872-1873 sezonunda en parlak günlerini yaşamıştır. Namık Kemal'in *Vatan Yahut Silistre* adıyla bilinen tanınmış tiyatro eseri burada sahnelenmiş ve tiyatronun adını tüm İstanbul'a duyurmuştur. 1881-1882 sezonunda Fransızcadan Türkçeye tercüme edilen *Kamelyalı Kadın*, Ermeni oyuncular tarafından başarıyla oynanmış ve büyük rağbet görmüştür.

1884 yılında sahnelenen bir oyun Çerkezleri bağımsızlığa teşvik ettiği gerekçesiyle Saray'a jurnallenmiştir. Saray'dan gelen emirle oyun durdurulmuş, tiyatro binası mühürlenip kısa sürede yıktırılmış ve oyuncular sağa sola dağılmıştır. Kötü sonuna rağmen Gedikpaşa tiyatrosu Türk tiyatro tarihindeki yerini her zaman korumuştur.

Kumkapı'ya Yabancı Misyonerlerin Gelişi

Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı'yla ilişkilerinin gözle görülür bir hızla arttığı 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra, Doğu kiliselerine bağlı (Rum Ortodoks ve Ermeni Gregoryen) yoğun bir Hristiyan nüfusun yaşadığı Kumkapı'da, bu insanları Katolik ve Protestan mezheplerine yöneltmek amacıyla misyonerlik faaliyetleri görülmeye başlamıştır. Fransızların Katolik, Amerikalıların ise Protestan mezheplerini yayma çabalarına Rumlar mesafeli dursa da, Ermenilerin bir kısmı bu ülkelerin himayesini kendileri için bir güvence olarak görmüşler ve konuya ilgisiz kalmamışlardır. Clarence R. Johnson'un 1922 yılında New York'ta yayınlanan *Constantinople Today* adlı kitabında şu satırlar dikkati çekmektedir: ABD'den İstanbul'a gelen misyonerler, bu şehirde yaşamakta olan çeşitli cemaatler arasında Ermenileri en kolay ilişki kurulabilecek kişiler olarak görmektedirler.

Mütareke ve İşgal yıllarında (1918-1923) Amerikalıların Kumkapı-Gedikpaşa'da bir okulları, bir dispanserleri ve Y.M.C.A. (Young Men Christian Association) adlı tanınmış Hristiyan dayanışma derneğinin bir şubesi bulunmaktaydı. Amerikalıların burada zamanla oluşturdukları Gedikpaşa Ermeni Protestan cemaati kendilerine ait, 1921 yılında ibadete açılmış ayrı bir kiliseye sahipti. Öte yandan Fransızların Des Augustin de l'Assomption Katolik tarikatının 1883 yılında yaptırdığı Fransız okulu daha çok Katolik Ermeni çocuklarına eğitim vermektedir. 1882 yılında açılan ve görkemli binası günümüze kadar gelen St. Jeanne d'Arc Fransız okuluna Ermenilerin yanı sıra Rumlar ve tek tük de olsa Türk öğrenciler bile devam etmekteydi. Cumhuriyet döneminde laik eğitim sistemine geçilmesiyle bu okullar kilise desteğini ve dini karakterlerini kaybetmiş, zaman içinde ağır işletme masrafları ve öğrenci sayısının azlığı gibi olumsuzlukların etkisiyle faaliyetlerini durdurmuşlardır.

Fransızların eski Assomption Manastırı'na ait küçük Katolik kilisesi 1968 yılında, İstanbul'da yaşayan Süryani Katolik cemaatinin ibadetine tahsis edilmiştir.

Kumkapı'ya Vapur Seferleri

Marmara Denizi'ndeki lodos fırtınalarının günümüzde de bütün şiddetiyle hissedildiği Ahırkapı ve Yeşilköy deniz fenerleri arasında kalan sahil şeridindeki semtlere 1888 yılından itibaren Köprü'den tarifeli vapur seferleri düzenlenmiştir. 1908 yılında İstanbul'da hazırlanan Fransızca *Guide Horaire General Internationale* adlı şehir rehberinde Galata Köprüsü ile Ayastefanos (Yeşilköy) arasında yapılan vapur seferlerini gösteren bir tarife de yer almaktadır. Buna göre Galata Köprüsü'nden kalkan vapurlar Kondoskali (Kumkapı), Psomatia (Samatya) ve Makriköy'e (Bakırköy) uğrayarak Ayastefanos'a (Yeşilköy) yolcu taşımaktaydı. Bu hat muhtemelen 1914 yılının sonbaharında Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesinden sonra kaldırılmıştır. 1923 tarihli Pervititch haritasında Kumkapı İskelesi, çevresindeki balıkçı kulübelerinin arasında "harap eski iskele" olarak kayda geçmiştir.

Kumkapı'da Ermeni Olayları

19. yüzyılın sonlarında Kumkapı, burada yaşayan yoğun Ermeni nüfusun şikâyet ve isteklerini zaman zaman Babıalı'ye duyurmak için yaptıkları toplantı ve nümayişlere sahne olmuştur. 1890 yılında Kumkapı'dan başlayan ve kısa sürede İstanbul'a yayılan olaylar, Osmanlı yönetimince bir ayaklanma teşebbüsü olarak değerlendirilmiş ve güvenlik güçlerinin sert müdahalesiyle can kayıpları yaşanmıştır. Philip Mansel, *Constantinople City of World's Desire* adlı tanınmış kitabında o günleri şu satırlarla anlatmaktadır:

"27 Temmuz 1890 Pazar sabahı, çoğu Kafkasya kökenli Ermenilerden oluşan ve kendilerini Hınçak Devrim Komitesi olarak tanıtan kalabalık bir grup sabahın erken saatlerinden itibaren Ermeni Patrikhanesi'nin önüne toplanarak sloganlar atmaya başlamışlardır. Ermeni Patriği'nin havayı yumuşatma çabalarını görmezden gelen kalabalık, Osmanlı Devleti ve Padişah aleyhine bağırıp çağırarak, Kumkapı'da yaşayan bütün Ermenileri kendilerine katılmaya çağırmışlardır. Osmanlı güvenlik güçlerinin kalabalığı dağıtmak için ateş açması üzerine iki taraf arasında silahlı bir çatışma başlamıştır.

Çatışmanın sonunda 20 kadar Ermeni'nin ve 2 Osmanlı zaptiyesinin hayatını kaybettiği anlaşılmıştır. İstanbul'un Fethi'nden bu yana kentte olay çıkarmadan yaşamakta olan Hristiyan tebaanın bir bölümünün Osmanlı Devleti'ne karşı silah çekmiş olması, şehirde şok etkisi yaratmıştır. Hınçak Komiteleri ile Osmanlı Devleti'nin arasında kalan ve olayları önleyemeyen Ermeni Patriği görevinden istifa etmiştir. Kimilerine göre olaylar Osmanlı zaptiyelerini tahrik etmek için kasten çıkarılmış ve Avrupalı güçlerin Ermenileri korumak için Osmanlı'ya baskı yapması istenmiştir."

Bu olaydan 5 yıl sonra, 18 Eylül 1895 günü Kumkapı'da Ermeniler yine büyük bir nümayiş düzenlemişlerdir. Hınçak Komiteleri'nin temin ettiği bıçak ve tabancalarla silahlanmış 2.000 kişi Kumkapı'dan Babıali'ye kadar sloganlar atarak yürümüşlerdir. Babıali'ye geldikleri zaman, Doğu Anadolu'da Avrupa kökenli bir genel valinin yönetiminde otonom bir Ermeni bölgesi istediklerini Osmanlı yönetimine duyurmuşlardır. Osmanlı güvenlik güçlerinin, gittikçe büyüyen kalabalığı dağıtmak için ateş açması üzerine iki taraf arasında çok can kaybına neden olan yeni bir çatışma çıkmıştır. İki gün boyunca süren olaylar İstanbul'un başka semtlerine de yayılmıştır. İstanbul sokaklarında dolaşan ve olaylarla hiçbir ilgisi olmayan çok sayıda Ermeni saldırılara uğramış, buruların bir kısmı hayatını kaybetmiştir. Olayların duyulması üzerine Ermeni Patriği üzüntüden görevini sürdüremeyecek derecede hastalanmıştır. Aynı olayı tarihçi K. Paparigopoulos *İstoria Tu Elliniku Ethnos* ansiklopedisinin 7. cildinde şu şekilde anlatmaktadır:

"Kumkapı'daki Ermeni Patrikhanesi'nin önünde toplanan Ermeniler otonomi taleplerinin gerçekleşmesi için İngilizlerin desteğini alabilmek amacıyla Babıali'ye kadar yürümüşler ve burada nümayişin dozunu artırmışlardır. Osmanlı güvenlik güçleriyle Ermeniler arasında çıkan silahlı çatışma sırasında, Osmanlı zaptiye müdürü hayatını kaybetmiştir. Olayların İstanbul'un diğer semtlerinde de duyulmasından sonra, Ermeniler her yerde halkın saldırısına uğramışlardır. O kanlı olaylar sırasında çok sayıda Ermeni'nin öldüğü ve yaralandığı tahmin edilmektedir. Ermenilerin büyük ümitlerle müdahalesini beklediği İngilizler ise olayları görmezden gelip sessiz kalmayı tercih etmişlerdir."

20. Yüzyılın İlk Yarısında Kumkapı

Sultan II. Abdülhamit yönetimindeki Osmanlı başkenti İstanbul 20. yüzyıla büyük ümitlerle girmişti. Batı'yla ilişkilerin artması yavaş yavaş şehre yeni yaşam biçimleri de getirmekteydi. Müslüman İstanbullular için bir anlamı olmasa da, o dönemki İstanbul nüfusunun yarısını teşkil eden Hristiyan Osmanlı tebaası ve Levantenler geleceğe daha umutlu bakıyorlardı. Ülke ilk defa uzunca bir süredir devam eden barışın rehaveti içindeydi. Hiç kimse birkaç yıl sonra başlayacak zincirleme olayların 600 yıllık Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkacağını ve alışlagelmiş düzeni bozacağını düşünmüyordu. 1912'de Balkan Savaşı'yla başlayan, 1914'te I. Dünya Savaşı'yla alevlenen ve Kurtuluş Savaşı'yla zirve yapan çözülme 1923'te Cumhuriyet'in ilanına kadar sürmüştü. Bu 11 yıllık süre içinde yaşanan can ve mal kayıpları, işgaller, sürgünler, göçler aynı ülkenin vatan-daşı olan Müslüman ve Hristiyanlar arasındaki ilişkileri de bozmuştu. 6 Ekim 1923'te Türk Ordusu yeniden İstanbul'a girerken şehirde Hristiyan nüfusun yoğun olarak yaşadığı tüm semtlerde olduğu gibi Kumkapı'da da korkulu bir bekleyiş vardı. Mütareke ve İşgal yıllarında (1918-1923) şehirde yaşayan Rumları ve Ermenileri parlak vaatlerle kendi yanlarına çekmeye çalışan İngiliz ve Fransızlar, şimdi bu insanları kaderleriyle baş-başa bırakmış, çıkıp gitmişlerdi. Kumkapı gibi mütevazı bir semtte yaşayan Hristiyanların ne gidebilecekleri düzgün bir ülke ne de orada yeni bir hayata başlayacak maddi imkânları vardı. Türk komşularıyla yaşam-larını sürdürmek zorundaydılar. Neyse ki bu korkulu dönem ciddi tatsız olaylar yaşanmadan atlatılmış, herkes kendini Cumhuriyet'in getirdiği yeni rüzgâra kaptırmıştı. 1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti'nin başlangıçta ülkeye getirdiği özgürlük ve ticari canlanma azınlıkların II. Dünya Savaşı yıllarında yaşadıkları sıkıntıları ve Varlık Vergisi yüzün-den çektikleri acıları hafifletmişti. İstanbul'un her yerinde olduğu gibi Kumkapı'da da kiliseler ve okul binaları tamir ediliyor; azınlıkların kül-tür, spor ve hayır dernekleri canlanıyordu. Ayia Kiryaki Kilisesi'nin avlu-sunda bulunan eski okul binasının tanınmış mimar Aristidis Pasadeos'un

tasarımıyla baştan inşa edilmesi Kumkapı Rum cemaati için sevindirici bir olaydı. Düğünler artmış, yeni bebeklerin gelişiyile aileler şenlenmişti. Ancak güzel günler kısa sürmüştü, 6-7 Eylül 1955 gecesi İstanbul'un her köşesinde olduğu gibi Kumkapı'da da yaşanan korkunç olaylarla son bulmuştu. O gece aynı zamanda, Rumların Bizans yıllarından beri yaşadıkları Kumkapı semti için de sonun başlangıcı olmuştu.

Sonun Başlangıcı: 6-7 Eylül 1955 Olayları'nda Kumkapı

6 Eylül 1955 akşamüzeri başlayan ve 7 Eylül 1955'in ilk saatlerine kadar süren olayları, o geceyi yaşamış hiçbir İstanbullunun unutmaması mümkün değildir. İstanbul'un hemen her semtinde aşağı yukarı aynı saatlerde yaşanan dehşet verici olaylardan, geleneksel Rum ve Ermeni semti Kumkapı da payına düşeni fazlasıyla almıştır. Kumkapı'nın Rum evleri, kiliseleri, okulları, hayır ve kültür dernekleri, dükkânları saldırı ve yağmaya uğramış; ancak şanslı evler ve içindekiler Türk komşularının müdahalesiyle saldırıların elinden kurtulmuştur. O günlerde genç bir delikanlı olan ve şimdi (2018) yaşamını Atina'da sürdüren Bay Hristo bize şu bilgileri vermiştir:

“Gedikpaşa'da oturuyorduk. O yıl havalar iyi gittiğinden henüz Heybeliada'da yazlıktaydık. O gece boş olan evimizi tahribat ve yağmadan Türk komşularımız kurtardı. Babamın manifatura dükkânı da Kapa-lıçarşı'daydı. Çarşı'nın kapıları geceleri kapatıldığı için kimse oraya girip bir yere zarar veremedi. Kısacası biz çok şanslıydık ve olayları hiç zarar görmeden atlattık. Ancak tanıdığımız birçok kişi bizim kadar talihli değildi. Az ilerimizde oturan ve herkesin iyi tanıdığı doktor Vizandis'in evi tahrip ve yağma edildi. Özellikle Gedikpaşa Hamamı civarında tanınmış Rum tüccarlar ve doktorlar otururdu. Onlar büyük zarar gördüler. O gece asıl felaket Kumkapı sahiline yakın olan Panayia Elpida semtinde yaşandı. Kilise ateşe verildi ve alevler mahallede panik yarattı. Evlere girildi, tahribatın yanı sıra fısıldananlara göre pek çok kadın ve genç kız tecavüze uğradı...”

O gün çocuk yaşıta olan ve günümüzde (2018) İstanbul'un merkezi bir semtinde yaşayan Bayan Sofia da benzer bilgiler vermektedir:

"Gedikpaşa'da Bali Paşa Caddesi'nde oturuyorduk. Evimizi saldırıdan çok iyi Türkçe konuşan ve çevrede Rum evi olmadığını söyleyen Ermeni komşularımız kurtardı. O gece yaşadığımız korku hiçbir zaman unutulmadı. Sabah olunca çevremizde yaşanan tahribatı daha iyi anlamaya başladık. Panayia Elpida Kilisesi yakılmış ve yakınındaki Rum evleri darmaduman edilmişti. Bazı evlerde korkunç tecavüz olaylarının yaşandığı yıllar sonra bile anlatılırdı. O gecedен sonra Kumkapı'yı terk eden pek çok Rum ailesi gibi içimiz sızlayarak evimizi sattık ve Beyoğlu'na taşındık."

O gece küçük bir çocuk olan Bay Mario da bize aşağıdaki bilgileri veriyor:

"Kumkapı'da Panayia Elpida Kilisesi'nin yanındaki Samsa Sokağı'nda üç katlı bir evde oturuyorduk. O gece tüm gürültü patırdıya rağmen dışarıda yaşananları görmemem için beni zorla zaptedip, pencerelere yaklaşmama izin vermediler. Evimizi saldırıdan Türk komşularımız kurtardı. Ailem ertesi gün çevremizdeki tahribatı görünce burada kalmak istemedi. Kısa zaman sonra Beyoğlu Tüneli'nde yeni bir eve taşındık."

İstanbul Rum Patrikhanesi'nin yayın organı olan *Apostolos Andreas* gazetesi, olaylardan 4 ay sonra, 18 Ocak 1956 tarihli sayısında Kumkapı'nın durumu hakkında oldukça detaylı bilgi vermektedir:

"Kondoskali cemaatimize ait binalar birkaç ay önce yaşanan malum olaylar sırasında zarar gördü. İki kilisemiz ve içerisinde bulunan paha biçilmez dini eserler, cemaat arşivleri, 500 ciltten oluşan kütüphanemiz, Fukaraperver ve Kültür Derneklerimizin büroları, kısacası uzun yıllar boyunca binbir emek ve maddi fedakârlıklarla yapmış olduğumuz her şey büyük ölçüde tahrip edildi. Ne yazık ki; daha yeni inşa edilmiş okul binamız da bu tahribattan payını aldı. Kasasından çalınan 30.000 lira okulun çeşitli tüccarlara henüz kapatılmamış borçların ödenmesi için ayrılmıştı. Bu paranın yeniden toplanması pek kolay olmayacak. Okul çağındaki semt çocuklarını okulsuz bırakmamak için önce okul binasını toparlayıp yeniden eğitime açmamız gerekiyor."

Olaylardan neredeyse üç yıl sonra *Apostolos Andreas* gazetesinin 2 Mayıs 1958 tarihli sayısında yayınlanan bir başka haber, 6-7 Eylül Olayları'nın izlerinin hâlâ silinmemiş olduğunu göstermektedir:

"Dünya Kiliseler Birliği tarafından gönderilen süt, tereyağı ve battaniyelerden müteşekkil yardım malzemesi Kondoskali'de (Kumkapı) 71 aileden oluşan 303 soydaşımıza ulaştırılmıştır."

İstanbul'un Rumca Gazetelerine Kumkapı-Gedikpaşa Bölgesinden Yansıyan Haberler (*Apoyevmatini* ve *Embros*)

21.02.1928

Kumkapı'da oturan Anastas isimli bir şahıs, aşkına karşılık vermeyen Zoğrafia isimli bir genç kızı yaraladığı gerekçesiyle tutuklanmıştır.

04.10.1928

Kumkapı'da Katina isimli bir kadın, kızının sözlüsünün fotoğrafını Olga isimli komşusunun elinde görünce ona saldırmıştır. Çıkan kışkançlık kavgası sonunda Olga başından taşla yaralanmıştır.

05.06.1930

Gedikpaşa'da oturan Marika isimli bir kadın bir buçuk yaşındaki çocuğunu salıncağında uyur halde bırakıp alışverişe çıkmıştır. Bu arada uyanan bebek salıncağın ipine dolanarak boğulmuş ve eve dönen anesi tarafından ölü bulunmuştur.

28.03.1932

Kumkapı'da oturan aşçı Yorgo'nun evinde bulunan büyük miktardaki kaçak rakıya polis tarafından el konulmuştur.

11.01.1935

Kumkapı'da Samsun Sokağı no. 45'te oturan Zafiris isimli balıkçı boş bir deponun arkasında esrar çekerken polis tarafından tutuklanmıştır.

23.01.1935

Kumkapı'da bahçıvan Petro'nun üç yaşındaki kızı Margarita evde oynarken mangalın üzerine düşmüş, ağır şekilde yanarak hastaneye kaldırılmıştır.

03.02.1936

D n Kumkapı'da, bostan sahibi İoannis Tufanoğlu isimli bir şahıs, alacak meselesi yüzünden kiracısı Ragıp Efendi tarafından tabancayla ağır yaralanmıştır.

17.02.1936

Kumkapı Kafesli Sokak no. 4'te oturan Andrea isimli bir terzi akşam evine dönerken sokakta aniden düşerek hayatını kaybetmiştir. Andrea'nın kalp krizi sonucu öldüğü anlaşılmıştır.

15.04.1936

Kumkapı Fukaraperver Derneğ 'miz Paskalya Bayramı nedeniyle semtimizde oturan 192 fakir aileye pirinç, yağ, şeker, peynir, patates, makarna ve yumurta dağıtmıştır.

09.04.1937

Kumkapı, Azakzade Sokağı no. 15'te oturan Virginia isimli bir genç kadın bebeğini emzirirken uyuyakalmış ve bebeğın üzerine yatarak havasızlıktan ölümüne sebep olmuştur.

07.05.1937

Kumkapı'da kunduracılık yapan Koço isimli şahıs, Florya'dan dönerken trendeki ampulleri  almaya teşebbüs ederken yakalanmıştır.

13.08.1937

Gedikpaşa T lc  Sokak'ta oturan Katina isimli on bir yaşındaki kız yoldan geçen bir deveyi daha iyi görebilmek için evinin penceresinde sarkmış, 8 metre yükseklikten sokağ  düşerek ağır şekilde yaralanmıştır.

12.01.1939

Kumkapı'da Polihroniadis isimli on bir yaşındaki  ocuk oyun oynamak için çıktığı surlardan düşerek yaralanmıştır.

06.01.1940

Kumkapı'da eroin kaçakçılığı yapan Andrea Lazaru ve Konstantinos Apostolu isimli iki şahıs polis tarafından su st  yakalanmışlardır.

29.09.1941

Kumkapı, Kadirga Caddesi no.93'te bulunan Madam Eleni Supidu'nun bıçkı dikiş okulu ilgilenen bayanların hizmetindedir.

12.03.1945

Kumkapı'da Evgenia isimli yedi yaşındaki kız çocuğu evinin penceresinden sokağa düşerek ağır yaralanmış ve Haseki hastanesine kaldırılmıştır.

29.10.1948

Kumkapı Nişanca'da aynı kızı seven Yani ve Stavro isimli iki gencin kavgası, Stavro'nun Yani'yi sırtından bıçaklamasıyla sonuçlanmıştır.

02.01.1950

Doktor Haris Diamantoğlu, hastalarını her gün Kumkapı, Molla Taşı Sokak no. 17'de bulunan evinde kabul etmektedir.

05.08.1951

Kumkapı Kültür Derneği'mizin geleneksel danslı yaz yemeği 18 Ağustos Cumartesi akşamı Florya Belediye Gazinosu'nda yapılacaktır.

26.07.1953

Dün Kumkapı Nişanca'da Athanasios Gusma'ya ait bakkal dükkânında çıkan yangın çevreye yayılmadan söndürülmüştür.

08.01.1954

Kumkapı'da bir aile faciası. Karısını aşırı derecede kıskanan Anastas isimli bir şoför evde çıkan kavganın sonucunda karısı Anna, baldızı Eleftheria ve kaynanası Filio'yu yaralamıştır.

28.06.1954

Bu sabaha karşı Kumkapı'da sütçü Nikola'nın dükkânında çıkan yangın sonucunda dükkân kullanılamaz hale gelmiştir.

15.05.1955

Kumkapı okulumuzun müdürü Bay Konstantinos Nikolaidis bir bankanın mart ayı çekilişinde Erenköy'de bir apartman dairesi kazanmıştır.

29.05.1955

Çok değerli kızkardeşim Eleni Arzoğlu önceki gün aramızdan ayrıldı. Cenaze töreni bugün saat 14'te Kumkapı Ayia Kiryaki Kilisesi'nde yapılacaktır. Acılı kızkardeşi Sofia.

01.01.1961

Yeni yıl nedeniyle Kumkapı Kültür ve Spor Derneği'mizin salonunda 15 Ocak günü uzun süre unutulmayacak danslı bir yemek düzenlenmiştir.

07.02.1962

Bay Mihal Ritsos ve Bayan Despina Karayanidu evlilik amacı ile 4 Şubat günü Gedikpaşa'da sözlendiler.

13.02.1962

Kumkapı Fukaraperver Derneği'mize gelir sağlamak amacı ile 4 Mart Pazar günü, cemaatimize ait salonda Yorgo Russo'nun *İyi ki Çıldırıdım* isimli Rumca komedisi oynanacaktır.

05.11.1962

Dün Ayia Kiryaki Kilisesi'nde yapılan Pazar ayininden sonra Kumkapı anaokulumuzun açılışı yapıldı.

29.01.1965

Bay Foti Koliçiadis ve Bayan Anna Konstantinidu 24 Ocak günü Gedikpaşa'da nişanlandılar.

06.08.1965

Bugün akşam üstü saat 5'te Kumkapı Panayia Elpida Kilisesi'nde yapılacak akşam ayininde Patrik Athenagoras Hazretleri de hazır bulunacaktır.

07.09.1966

Bay Yorgo Kaminiaris ve Bayan Vasiliki İdosoglu 4 Eylül 1966 günü Kumkapı'da evlendiler.

06.11.1966

Yapılan seçim sonucu Kumkapı Kadınlar Fukaraperver Derneği'mizin yönetimine aşağıdaki isimler seçilmiştir: Angeliki Atamoğlu başkan, Despina Hediyeoğlu başkan yardımcısı, Eleftheria Prifti genel sekreter, Zoi Bellu muhasebeci. Üyeler: Evangelia Pipilu, Marika Hrisomali, Efthia Kollia, Malama Aleksandridu, Kalyopi Asvesta, Anastasia Kandillioğlu, Theotimi Nathanail, Ekaterini Kasnakoğlu.

08.01.1968

Bay Panayot Haritonidis ve Bayan Sultana Hacopulu Kumkapı'da nişanlandılar.

15.10.1968

Kumkapı'da bulunan ilkokulumuzun anaokulu bölümü ücretsiz olarak eğitim vermektedir. Uzak semtlerde oturan çocuklar için evlere servis vardır.

15.02.1971

Dün Kumkapı'da bulunan iki kilisemizin yönetim kurullarını seçmek için cemaat seçimleri yapıldı. Kayıtlara göre Panayia Elpida semtinde oy verme yaşında 173, Ayia Kiryaki semtinde ise 131 Rum seçmen bulunmaktadır.

23.06.1975

Bay Dimitri Kotsias ve Bayan Sultana Karatraşoğlu Kumkapı'da evlendiler.

07.06.1978

Balıkçı Panani olarak tanınan Panayotis Apeki'nin vefatını akraba ve dostlarımıza üzümlere bildiririz. Cenaze töreni 8 Haziran günü saat 13'te Kumkapı Ayia Kiryaki Kilisesi'nde yapılacaktır.

06.04.1979

Akrabamız, tanınmış şapkacı Bayan Marianthi Kaçanidu'nun vefatını üzümlere duyururuz. Cenaze töreni 7 Nisan günü saat 14.30'da Kumkapı Panayia Elpida Kilisesi'nde yapılacaktır.

1980'den sonra Kumkapı'dan İstanbul'un Rumca gazetelerine tek tük cenaze ilanlarından başka haber yansımamıştır. Aşağıdaki iki haber istisnai olarak dikkate değer:

Apoyevmatini gazetesi, 04.10.1991

Kumkapı Aya Kiriaki ve Panayia Elpida kiliselerinin yönetim kurullarına aşağıdaki kişiler seçilmiştir:

Vasil Vasilyadis başkan, Anesti Vasilyadis başkan yardımcısı, Anastas Hondropulos genel sekreter, Vasil Ayvatoğlu veznedar, Yorgo Hondropulos muhasebeci, Teofanis Mega ve Ioannis Mistiloğlu danışman.

Epta Lofos gazetesi, Mayıs 1998 sayısı, Atina baskısı

İstanbul Kondoskali'de (Kumkapı) uzun yıllardır cemaatsiz kalmanın buruk yalnızlığını yaşayan bir zamanların görkemli kilisesi Panayia Elpida yıllar sonra geçen hafta kapılarını mutlu bir düğün için açtı. Tanınmış Yunan yazar ve tarihçi Bayan Marianna Koromila ile Yunan politikacı Stelio Nestor'un evlenme töreni, İstanbul'u çok seven Bayan Koromila'nın isteği üzerine burada yapıldı. 25 Nisan 1998 günü akşamüstü gerçekleşen düğün törenine Yunanistan ve İstanbul'dan seçkin davetliler katıldı.

Kumkapı'nın Denizden Kopması

Kumkapı Bizans döneminden 20. yüzyılın ilk yarısına kadar geçen yüzyıllar boyunca denizle iç içe yaşamış bir İstanbul semtiydi. Burada yaşayan Rum ve Ermeni balıkçılar, semtin Hristiyan halkının bol miktarda tükettiği balık, midye, istiridye gibi deniz mahsullerini Kumkapı sahillerinden kolayca temin ederlerdi. 1923 tarihli Petvitich planında Kumkapı deniz surlarının birçok noktada denize sıfır konumda olduğu ve bunların yanında denizin içine doğru doğal çıkıntılar oluşturan kayalıklarla küçük kumsalların bulunduğu gözlemlenmektedir. Buralarda bulunan balıkçı kulüpleri ve salaş kahvehaneler yine bu planda gösterilmiştir. Her yılın 6 Ocak günü Hz. İsa'nın Vaftiz'inin kutlandığı Fota Yortusu'nda İstanbul'un tüm

20. yüzyılın başlarında Kumkapı sahili.

sahil semtlerinde olduğu gibi Kumkapı'da da büyük hareketlilik yaşanırdı. Semtte yaşayan Rumlar din adamlarının öncülüğünde büyük bir kalabalık oluşturarak sahile inerler ve burada bir törenle denize haç atarlardı. Denize atılan haçın denize bolluk ve bereket getirdiğine, denizcileri ve balıkçıları fırtınalardan koruduğuna inanıldığı için Rumların yanı sıra semtte yaşayan Ermeniler ve Müslümanlar da bu töreni ilgiyle izlerlerdi. Kumkapı'da son denize haç atılma töreni 6 Ocak 1955'te yapılmış, o yılın sonbaharında yaşanan 6-7 Eylül Olayları'ndan sonra tarihe karışmıştır.

1956 yılında dönemin Başbakanı Adnan Menderes İstanbul'un birçok noktasında o güne kadar görülmemiş bir imar faaliyeti başlatmıştır. Bu projenin önemli bir parçası da Bizans deniz surlarının önüne Sarayburnu'ndan Florya'ya kadar uzanan bir sahil yolu inşa edilmesiydi.

Diğer yollar gibi bu yolun da yapılma gerekçesi o yıllarda İstanbul'un dar ve eğri büğrü yollarının, sayısı hızla artan motorlu taşıtlara yetmemesiydi. Rahmetli hocam, dönemin İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay'a göre sahil yolunun yapılmasının trafiği ferahlatmasının yanında ikinci bir amacı daha bulunuyordu. Halkın deniz havası alması ve denizden daha rahat yararlanması için, kilometreler boyunca bir kordon ve yürüyüş alanı yaratılması planlanmıştı. Gökay bu proje için Fransız Rivierası'nın Nice kentindeki dünyaca ünlü 7 kilometre uzunluğundaki Promenade des Anglais ismiyle tanınan sahil yolunu örnek almıştı. Ancak İstanbul'un tarihi ve kapalı bir deniz olan Marmara'nın doğal yapısı hesaba katılmadığı için, 1956-1960 arasında tamamlanan sahil yolu bir süre için trafiği rahatlatırsa da; binlerce yılda oluşmuş sahilin doğal yapısını bozmuştur. Denizle iç içe yaşayan Kumkapı, Yenikapı ve Samatya gibi semtler denizden onlarca metre uzaklaşmıştır. Aynı şekilde, denize sıfır noktasına inşa edilmiş deniz surları denizden uzaklaşarak özelliklerini yitirmiştir. 21. yüzyılda Kumkapı'nın konumu daha da ilginç bir hale gelmiştir. Marmara Denizi'nin altından geçerek İstanbul iki yakasını birleştiren Avrasya Tüneli'nin yapıyla 2016 yılında sahil yolunun Kumkapı bölümü tamamen teller, parmaklıklar ve bariyerlerle çevrili bir otoyola dönüştüğünden; Kumkapı semtinden gelip sahil yolunun karşısına geçerek denize ulaşma olasılığı tamamen ortadan kalkmıştır. Kumkapı artık denize çok yakın olmakla birlikte denizden kopuk bir semttir. Sahilde oynayan çocuklar, çiroz kurutan Rum balıkçılar, balık ağlarını onaran yoksul Ermeni kadınları, kayıkçılar balıkçılar, denizde yazma yıkayan Ermeni ve Rum kadınları çoktan tarih olmuştur.

Havyaropylos ailesinin kadınları aileye yeni katılan bebekleri ile Bali Paşa Yokuşu'nda bulunan evlerinin önünde poz veriyorlar, 1939.
(Sofia Kaçoni Arşivi)

Sahil yolu yapılmadan önce Marmara deniz surlarının görünümü.

Kapadokya Niğde kökenli Mrania ve Anastasia kardeşler akrabaları ile Kumkapı'da yerel giysileri içinde poz verirken. İstanbul'a göç eden tüm Rum aileleri gibi onlar da derhal yerel giysileri bırakıp İstanbullular gibi giyinmeyi tercih etmişlerdir.
(Sofia Kaçoni Arşivi)

Kumkapılı Arapoğlu ailesinin kızı Stella'nın
düğün günü evden çıkışı, 1933.
(Hristo İnepekoğlu Arşivi)

1920 yılında Kumkapı'da oturan Simeon
Havyaroplos ve eşi Madam Sofia.
(Sofia Kaçoni Arşivi)

Etfim İnepekoğlu ve ailesi, Kumkapı 1949. (Hristo İnepekoğlu Arşivi)

Kumkapı'nın Rum Nüfusu

Kondoskali (Kumkapı) Fetih'ten sonra Osmanlı İstanbulu'nda Rum nüfusun yoğun bir şekilde yaşadığı semtlerden biri olmuş ve bu özelliğini 20. yüzyılın ortalarına kadar 500 yıl boyunca korumuştur. Konstantinos Svolopulos, İstanbul'daki Yunan Sefareti'nin verilerine göre Kumkapı'da 1885 yılında 1.230 aileye dağılmış olarak yaklaşık 3000 Rum'un yaşadığını yazmaktadır. Kostas Stamatopulos ise Yunan *Makedonia* gazetesinin yaptığı bir araştırmayı kaynak göstererek 1951-1952 yıllarında Kumkapı'da 1.700 kadar Rum'un 608 aileye dağılmış olarak yaşadığını belirtmektedir. Niko Zumbuliadis Rumca *Pirsos* dergisinde yayınlanan anılarında 1950'lerde Kumkapı'da 600 kadar Rum ailesinin bulunduğu değinerek, Stamatopulos'un verilerini doğrulamaktadır. Dimitri Kalumenos 6-7 Eylül Olayları sırasında Kumkapı'nın yerleşik Rum nüfusunu 2.500 kişi olarak göstermektedir. Aynı dönem için Hristoforos Hristidis 405 aileden söz etmektedir. İstanbul'da Rumca yayınlanan *Embros* gazetesinin 15.02.1971 tarihli sayısında bir gün önce Kumkapı'daki iki kilisenin yönetim kurulu üyelerinin seçilmesi için yapılan cemaat seçimlerinde Kumkapı'da oturan ve oy verme yaşında olan (o zamanlar 21 yaş ve üstü) 304 Rum seçmenin oy kullandığını duyurmaktadır. İstanbul Rum Patrikhanesi'nin yayın organı *Apostolos Andreas* gazetesinin verilerine göre, Kumkapı'daki iki Rum kilisesinde yapılan dini işlemlerin (vaftiz, düğün, cenaze) dökümü aşağıdaki gibidir:

Yıl	Doğum-Vaftiz	Dini nikâh-Düğün	Cenaze
1956	9	7	13
1957	14	5	13
1958	12	4	20
1959	16	7	11
1960	7	7	16
1961	6	2	7
1962	12	2	18
1963	7	8	22

Kumkapı'da Leondios ve Sofronia Çavuşoğlu'nun düğün resimleri, 1947.

Bu dökümden anlaşılacağı gibi, bir iki istisna dışında her yıl ölümler doğumlardan daha fazladır. Bu durum burada yaşamakta olan Rum toplumunun politik, etnik, ekonomik ve sosyal faktörlerin etkisiyle başka yerlere taşınma ve yurtdışına göç etmelerinin dışında, doğum ve ölüm oranları arasındaki negatif dengesizlik nedeniyle de bir azalma eğilimine girdiğini açıkça göstermektedir. 1970-1980 döneminin içsel ve politik çalkantıları Kumkapı'nın Rum nüfusunu da büyük bir hızla tüketmiştir. Bir yandan Yunanistan'a doğru büyük bir göç yaşanırken; İstanbul'da kalmayı tercih eden aileler de kendilerini daha güvenli hissettikleri merkezi İstanbul semtlerine taşınmışlardır. Günümüzde (2018) Kumkapı'daki yerleşik Rum nüfusunun birkaç kişiyi geçmediği söylenmektedir.

Kumkapı'daki Rum Halkının Meslekleri

Kumkapı'nın Rum halkı arasında kökenleri nedeniyle büyük fark ve rekabet vardı. Buraya yerleşmiş Rumlar iki farklı yöre ve kültürden gelmekteydiler. Ayia Kiryaki Kilisesi'nden Gedikpaşa hatta Çarşıkapı'ya kadar uzanan bölgede yaşayanlar Ayia Kiryaki Kilisesi'nin cemaatini oluşturmalarıydı. Bunlar kendi aralarında da genellikle Türkçe konuşan Kapadokya kökenli Karamanlı Rumlardı. Bir kısmı okuma yazma düzeyleri yüksek kişilerdi. Aralarından tanınmış doktorlar, avukatlar, öğretmenler, din adamları ve büyük tüccarlar çıkardı.

Kumkapı ile Gedikpaşa'yı birbirinden ayıran Çifte Gelinler Caddesi ile Kumkapı sahili arasında kalan bölgede ise genellikle daha mütevazı bir yaşam süren, Panayia Elpida Kilisesi cemaatine mensup Rumlar yaşıyordu. Bunlar Kizikos (Kapıdağı) yarımadasının Rum köylerinden, Erdek'ten ve Marmara Adaları'ndan gelip yerleşmiş kişilerdi. Tam anlamıyla Türkçe bilmedikleri için Rumca konuşurlardı. Balıkçılık, meyhanecilik, dericilik, kunduracılık ve çantacılık gibi meslekler icra ederlerdi. Aralarından çok iyi taş yontma ustaları çıkardı. Taşları ve mermerleri yontup şekillendirmekte üstün beceri sahibiydiler. Kumkapı Rumlarının bir kısmının Çarşıkapı'da ve Kapalıçarşı'da dükkânları vardı. 1960'lara kadar Kumkapı'da çalışan bazı Rum esnafın isimlerini ve yaptıkları işleri tarihi bir bilgi olarak verirken, bu bilgileri bana aktaran Rum dostlarıma bir kere daha teşekkür ediyorum. Ayia Kiryaki Kilisesi'nin köşesinde oturan Dr. Mimi Zografos, daha sonraları Balıklı Rum Hastanesi'nin başhekimisi olan Dr. Theodosios Karamuratoğlu, diş hekimi Venos Parthenopulos, Gedikpaşa'da Dr. Vizantidis ve Dr. Persidis bölgenin tanınmış doktorlarıydı.

Semt esnafı ise aşağıda görüleceği gibi çok çeşitli iş alanında faaliyet göstermekteydi:

Kömürcü Yorgo Muçoğlu, tavukçu Hıdıroğlu, sucuk ve pastırmacı Niko Şahinoğlu, şekerci Yani, Gedikpaşa'da pastacı Eliseo, mobilyacı Fili ve Yani, kasap Meraklı Yani, kundura tamircileri Strato ve Hristo, deri

atölyesi sahipleri Velisarios ve Kosta Uzunidis Kardeşler, Gedikpaşa'da işkembeci Efthim ve Diamandi, Kiryako'nun esnaf lokantası, Yorgo ve Reveka Sivridis'in kahvehanesi, Yani'nin kahvehanesi, manav Yordan, manav Dimos Minaoğlu, Gedikpaşa'da manav Yorgo Minaoğlu, manav Toprakçıoğlu, bakkal Vasil, bakkal Niko, bakkal Madam Eleftheria, tren istasyonunun yanında bakkal Niko Karayanopulos, berber Foti, tütüncü Kambur Vasil, aktar Sava, nalbur Prodromos Kürükoğlu, erkek terzileri Panayot ve Koço, fırıncı İlia Sotrapa.

1911 yılında Kumkapı'da doğan Yorgo Diktabanis İstanbul'un tanınmış Rum eğitimcilerinden biri olmuş, 1952-1964 yılları arasında Fener Rum Lisesi'nin Müdürlüğü'nü yapmıştır. Yine 1913'te Kumkapı'da doğan Sava Hezencioğlu, Türkiye Disk Atma şampiyonu olmuş ve Türkiye Olimpiyat Komitesi üyeliği yapmıştır.

Kumkapı'nın Rum Okulları

B. D. Kallifronos 1867 yılında İstanbul'da yayınlanan *Ekpedeftika Ke Eglisiastika* adlı kitabında, Kondoskali'deki (Kumkapı) Ayia Kiryaki Rum Okulu'nu, İstanbul'da bulunan yedi önemli Rum okulundan biri olarak nitelendirmiştir. 1888 yılında yeniden yapılan okul binası 1894 depremi sırasında büyük zarar görmüştür. 1905 yılında İstanbul'da yayınlanan Rum cemaatine ait yıllıkta Kumkapı'da 7 sınıflı bir erkek ilkokulu, 7 sınıflı bir kız ilkokulu ve 3 sınıflı bir anaokulunun faaliyet gösterdiği belirtilmektedir. Konstantinos A. Vakalopulos'un *İstoria Tu Voria Ellinizmu Thraki* adlı kitabındaki verilere göre, Kumkapı'da 1911-1912 ders yılında erkek ilkokulunda 589 öğrenci ve 9 öğretmen, kız ilkokulunda ise 514 öğrenci ve 9 öğretmen bulunmaktaydı. Panayia Elpida Kilisesi'nin yan sokağına 1909 yılında inşa edilen üç katlı kârgir bina erkek ilkokulu olarak kullanılmaktaydı. Cumhuriyet döneminde, Kumkapı'daki Rum okulları tek bir çatı altında toplanarak karma ilkokul olarak eğitim vermiştir. 1950'lerin başında Ayia

1951 yılı Paskalya Bayramı Kumkapı Rum İlkokulu'nun
öğrencilerinin bir bölümü öğretmenleri Bayan Urania Savvidu ve
semt rahibi Nikodimos Harvalyas ile beraber.
(Hristo İnepekoğlu Arşivi)

Kumkapı Rum İlkokulu'nda öğrencilerin müzikli gösterisi, 1951.
(Hristo İnepekoğlu Arşivi)

Kiryaki Kilisesi'nin avlusunda bulunan harap durumdaki eski okul binası dönemin tanınmış mimarı Aristidis Pasadeos'un planlarıyla yeni baştan çağdaş eğitime uygun bir şekilde inşa edilmiş ve karma ilkökul eğitimini burada sürdürmeye başlamıştır. 1951-1952 ders yılında 125, 1963-1964 ders yılında 98 öğrencisi olan Kumkapı Rum İlkokulu 1964'ten sonra devamlı öğrenci kaybederek 1980'lerde faaliyetini durdurmak zorunda kalmıştır. Günümüzde semtte yaşayan Hristiyan çocukları için çalışma atölyeleri düzenlenerek bina kısmen de olsa canlandırılmaya çalışılmaktadır.

Okulun eski müdürleri Konstantinos Nikolaidis ve İlia Vingopulos, müdiresi Vasiliki Sinanoğlu, dışında Eleni Klimi, Anna Manudi, Eleni Senduka, Damiani Apistola, Eleni Kapetanidu, Zoi Dimitriadu gibi kadın öğretmenler, Cumhuriyet döneminde Kumkapı Rum İlkokulu'nda okuyan Kumkapılı Rum çocuklarını eğitmek için çaba harcamışlardır.

Kumkapı'nın Rum Dernekleri

Kumkapı'da 19. yüzyılın ilk çeyreğiyle 20. yüzyılın ilk çeyreği arasında çeşitli amaçlarla çok sayıda Rum derneği kurulmuştur. Bunların en eskileri, Kumkapı'nın iki Rum semtini oluşturan Ayia Kiryaki ve Panayia Elpida kiliselerinin çevresinde 1876 yılında faaliyete geçen iki dernektir. Ayia Kiryaki Kilisesi'nin karşısında bulunan görkemli neoklasik binasında hizmet veren İlikrinia adlı derneğin asıl amacı 1865 Yangını'nda yanan eski Rum ilkokulunun yerine yeni bir okul binası yaptırmaktır. Aynı yıl Panayia Elpida semtinde ikinci bir kültür derneği daha açılmıştır. Bunları takiben 1880 yılında Dikeosini isimli bir kültür derneği, 1882'de Kondoskali Eğitim

Kumkapı'da Ayia Kiryaki Kilisesi'nin karşısında, İlikrinia Kültür Derneği'nin görkemli neoklasik binası. (Çizim: Dr. Akillas Millas)

Derneği, 1883 yılında Rum okullarına maddi destek sağlamak amacıyla danslı toplantılar ve konferanslar düzenleyen İos Derneği kurulmuştur. 1897 yılında faaliyete geçen, Thriskeftikon Anagnostirion isimli dini eğitim derneği dini eğitim kursları açmış, dini ağırlıklı kitaplardan oluşan bir kütüphane kurmuştur. 1898 yılında kurulan Metamorfosis isimli Fukaraperver Derneği Kumkapı'da yaşayan çok sayıdaki yoksul Rum ailesine destek olmak için çalışmıştır. Bu dernek yiyecek ve yakacak almakta zorlanan ailelere, kimsesiz yaşlılara ve yetim çocuklara yardımcı olmak için çaba göstermiştir. Çalışmak isteyen dul kadınlara, çeyiz hazırlığı yapmak isteyen fakir genç kızlara gelir sağlayacak işler bulmuştur. Bir dikiş-nakış atölyesi kurarak, çalışmak isteyen kadınlara iş sahası yaratmıştır. 1906 yılının verilerine göre, Fukaraperver Derneği o yıl Rumların en büyük dini bayramı olan Paskalya Yortusu arifesinde 260 aileye erzak yardımında bulunmuş ve 100 fakir öğrenciye birer çift ayakkabı hediye etmiştir.

1903 yılında semtteki Rum gençlerini sokaklardan ve kahvehanelerden uzak tutmak için Persevs isimli bir spor derneği kurulmuş ve gençler sportif faaliyetlere yönlendirilmiştir.

1914 yılında Evangelizmos adlı Kumkapılı Rum kadınları vesilesiyle hayır ve dayanışma derneği kurulmuştur.

Bu derneklerin tamamı Mütareke ve İşgal yıllarından (1918-1923) sonra yaşanan çalkantılı dönemde faaliyetlerini durdurarak dağılmışlardır. Cumhuriyet döneminde Fukaraperver Kültür ve Spor Derneği tekrar faaliyete geçmiş ve 1945'ten sonra Panayia Elpida Kilisesi'nin yanında bulunan eski ilkokul binasını kullanmışlardır.

Kumkapı'nın Rum Kiliseleri

Fetih'ten sonra İstanbul'u 16. ve 17. yüzyılda ziyaret eden yabancı gezginler Kumkapı'da Ayia Kiriaki, Panayia Elpida, Ayios Nikolaos ve Ayios Ioannis isimli dört Rum kilisesinin varlığından söz etmektedirler. Tüm Kumkapı'yı kül eden 1660 Yangını'ndan sonra bu kiliselerin ilk ikisi defalarca harap olup baştan yapılarak günümüze kadar gelmişlerdir. Ayios Nikolaos ve Ayios Ioannis kiliseleri ise tarihe karışmıştır. Son olarak 1865

Yangını'nda tahrip olan Ayia Kiryaki ve Panayia Elpida kiliselerinin yeni baştan inşa edilmeleri için 30-35 yıllık bir süreç gerekmiştir. Bu süre içinde ibadetlerini derme çatma geçici yapılarda yerine getiren Kumkapılı Rumların aralarında köken farklarından kaynaklanan büyük bir rekabet vardı.

Kumkapı'nın iki kilise cemaatini oluşturan Rumlar arasındaki bu rekabet 19. yüzyılın sonunda Kumkapı'da inşa ettikleri birbirinden büyük ve görkemli iki kilisenin varlığıyla gözle görülür hale gelmiştir.

Panayia Elpida Kilisesi

Sultan II. Abdülhamit'in izniyle 4 Haziran 1895 günü temeli atılan bu kilisesinin mimarı Kumkapı'da oturan ve Kapıdağ Yarımadası (Kizikos) kökenli bir aileden gelen Dimitri Vasili Çilenis Kalfa'dır. Kilise üç yıl kadar sonra, 1898'de ibadete açılmıştır. Kubbeli ve haç planlı, üç nefli bir bazilika olarak inşa edilen kilisenin ana giriş yapısının yarı sıra, sağında ve solunda birer yan kapısı bulunmaktadır. İstanbul'daki diğer Rum kiliselerinin hiçbirine benzemeyen eklektik-barok karışımı ön cephesi ve binadan yükselen iki çan kulesiyle dikkatleri çeker. Yine İstanbul kiliselerinde pek kullanılmayan, ancak Batı'da örneklerine sık rastlanan yuvarlak gül pencereleri kilise binasına ayrı bir güzellik katmaktadır. Binarın ön cephesinde ortada bir büyük, sağda ve solda ise daha küçük boyutlu üç adet gül pencere vardır. Kubbenin oturtulduğu küçük pencerelerle çevrili yüksek kubbe kasnağı binaya bol ışık sağlamaktadır. Trakya ve Marmara Adaları kökenli Rum taş ve mermer ustaları burada tüm hünerlerini sergilemişlerdir. Kilisenin *ikonastasi'si*, *amvon'u* ve despot tahtı (*thronos*) tamamen mermerden yapılmıştır. Fetih'ten sonra İstanbul'da Rumlar tarafından yapılmış en büyük ve görkemli kiliselerden biri olan Panayia Elpida, 6-7 Eylül gecesi ateşe verilip büyük tahribata uğradığı için 1961 yılına kadar kullanılamamıştır. Bu süre içinde çevre halkı kilisesinin altında bulunan Ayios Yeorgios ayazmasında ibadet etmiştir. Son yıllarda köklü bir restorasyon geçiren kilise günümüzde (2018) çok iyi durumdadır.

Panayia Elpida Kilisesi ön cephesi. (Çizim: Dr. Akillas Millas)

Ayia Kiryaki Kilisesi

Kapadokya kökenli Rumların yoğun olarak yaşadığı Gedikpaşa eteklerinde bulunan Ayia Kiryaki Kilisesi, Çifte Gelinler ve Kadirga Limanı Caddesi ile buna paralel olan Çadırcı Camisi Sokağı arasındaki kot farkından yararlanılarak oluşturulmuş bir terasın üzerinde yer alır. Kilisenin avlusuna Çifte Gelinler Caddesi'nden çıkılan oldukça dik merdivenlerle girilir. Bu nedenle çevre halkı kiliseye Merdivenli Kilise adını vermiştir. Geçmişi muhtemelen Bizans yıllarına kadar giden Ayia Kiryaki Kilisesi 1865 Yangını'nda tahrip olduğundan; günümüzdeki binası 1893-1901 yılları arasında inşa edilmiştir. Mimarı dönemin en önemli Rum mimarlarından Perikli Fotiadis' dir.

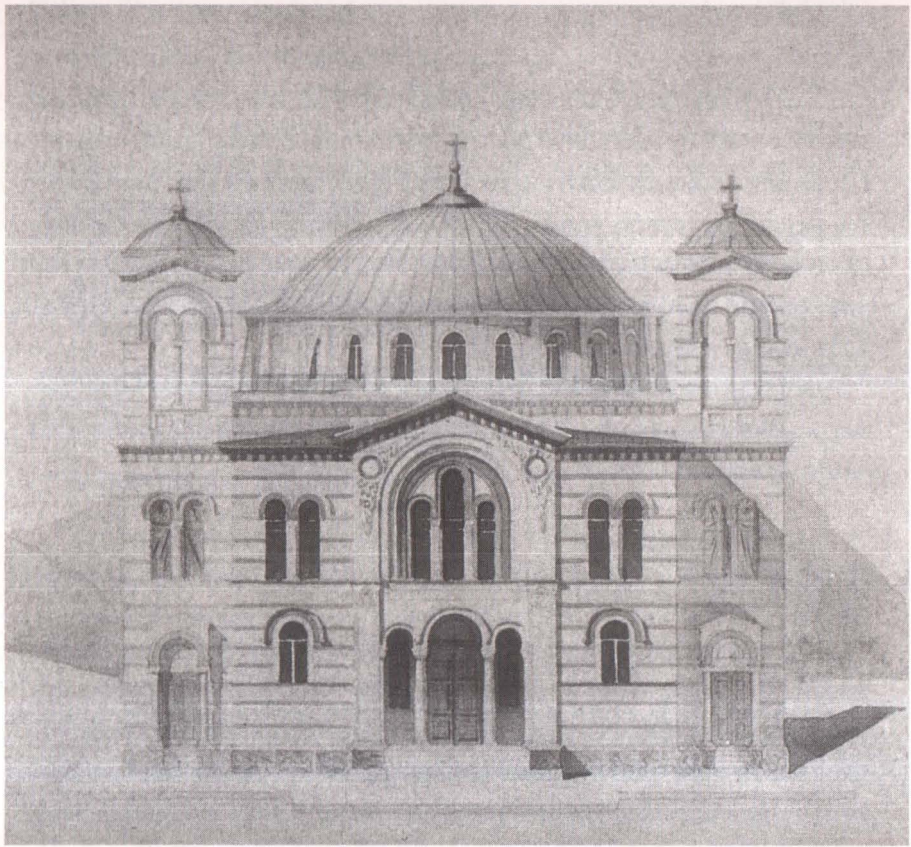
Ayia Kiryaki Kilisesi oluşturulmuş yüksek teras üzerindeki ayrıcalıklı konumu ve görkemli kubbesiyle, bugün bile Kumkapı sahillerinden geçen gemilerdeki yolcuların dikkatini çeker. Düzgün kesme taştan mer-

Ο ΕΝ ΚΟΝΤΟΣΚΑΛΙΩ ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ
ΤΗΣ
ΑΓΙΑΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ

Ὡς βρούσις πολύκρονος Παρθενομάρτυς Χριστοῦ.
κατήρδενσας πάνσοφει τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ καὶ ἡ-
θλησας ἄριστα, ἔσωσας τοὺς ἐν σκότει τῆς εἰδωλομα-
νίας αἴγλῃ τῶν σῶν θαυμάτων, Κυριακὴ ἀθλοφόρε,
διδὸς ἐν παρεργίᾳ Χριστῷ πρέσβευε σωθῆναι ἡμᾶς.

Kumkapi Ayia Kiryaki Kilisesi hatıra kartı.

Ayia Kiriaki Kilisesi.

kezi planlı bir yapı olarak şekillendirilmiştir. İstanbul'da örneğine pek rastlanmayan rotonda (yuvarlak) planlıdır. Mimar Perikli Fotiadis'in Kumkapı'nın az ilerisinde bulunan rotonda planlı Bizans kilisesi Sergius ve Vakhus'tan (Küçük Ayasofya Camisi) etkilendiği ve esinlendiği düşünülebilir. Kilise binası dış görünüş itibarıyla neo-Bizans tarzı denilen mimari özellik ve süslemeler taşımaktadır. Kilisenin iki yanından yükselen çan kuleleri yapıya ayrı bir zenginlik katmaktadır. Ana mekânın üzerinde yüksek bir kubbe kasnağının üzerine oturtulmuş kubbesi İstanbul'un en büyük kilise kubbelerinden biridir. Özenli iç yapısıyla dikkati çeken kilisenin yapımı için semtin varlıklı Rum aileleri dönemi için büyük meblağlar tutan bağışlarda bulunmuşlardır. 200 ila 500 Osmanlı lirası bağışlayan hayırseverlerin isimleri kilisesinin narteks (giriş) bölümündeki mermer kitabe-ye şu şekilde sıralanmıştır:

Angelos Samakoğlu, Efstratios Mallaoranas, İosif Eksercis, Maria Panayotu, Sofia Samakoğlu, Simeon Kevencioğlu, Tarsi Mihail, Yordanis ve Maria Arzoğlu.

Kumkapı'nın Ayazmaları

Eski İstanbul'da Rumların, buldukları tatlı su kaynaklarının üzerine küçük bir yapı inşa ederek buraları ayazma adı verilen dini mekânlara çevirmesi sık görülen bir durumdu. İstanbul'un hemen her semtinde bulunan ve bir kısmı günümüze kadar ulaşan ayazmaların her biri bir Hristiyan aziz ve azizesine ithaf edilmiştir ve onların adlarıyla bilinirler. Şifalı ayazma sularının insanlarının ruhsal ve bedensel birçok sağlık sorununa iyi geldiğine inanıldığından; buralara Hristiyanların yanı sıra dertlerine şifa arayan Müslümanlar da gelirdi. Geleneksel Hristiyan semti olan Kumkapı'da 20. yüzyılın başlarında 10 kadar ayazma bulunmaktaydı. Bunların çoğu Rumlara ait evlerin bahçelerinde ya da bostanlarında bulunduğu için, 1960'larda bu evlerin sahip değiştirmesi ve de boş yerlerin

inşaat alanlarına dönüşmesiyle tahrip olup kaybolmuşlardır. İstanbul'da 1905 yılında yayınlanan *Kiliseler Yıllığı*'na göre, Panayia Elpida semtindeki ayazmalar şu şekilde sıralanmaktadır: Petradakia mevkiindeki Ayia Paraskevi ayazması, Kadırga limanı yakınındaki Ayios İoannis ayazması, Salkım Söğüt mevkiindeki Ayios Therapon ayazması, tren istasyonu yakınındaki Ayios Nikolaos ayazması.

Niko Acemoğlu, *İstanbul Ayazmaları* adlı Yunanca çalışmasında bunlara Ayios Dimitrios, Ayios Minas ve Ayia Kiryaki ayazmalarını da eklemektedir. Kumkapı'da iki Rum kilisesinin altında bulunan iki ayazma günümüze kadar bakımlı bir şekilde ulaşabilmektedir.

Ayios Vasilios Ayazması

Ayia Kiryaki Kilisesi'nin altında bulunan bu ayazmaya kilisenin sağ tarafından beş basamakla inilir. Tulumbayla çekilen su iki büyük kurnada toplanır.

Ayios Yeorgios Ayazması

Panayia Elpida Kilisesi'nin altında ve oldukça derinde bulunan bu ayazmaya kilisenin sağ yanından 14 basamakla inilir. Oldukça geniş bir alanı kaplayan dikdörtgen planlı ayazma 6-7 Eylül gecesi üzerindeki kilisenin ateşe verilip tahrip olmasından sonra, kilise onarılanı kadar 1955-1961 döneminde geçici bir süre yerine kullanılmıştır. İstanbul'da benzerlerine az rastlanan mermer oyma ve kabartma tekniğiyle yapılmış Ayios Yeorgios ikonası ile yine taş oyma ve kabartma tekniğiyle yapılmış Merzem Ana ve kucığında Çocuk İsa ikonası bu mekâna alışılmışın dışında bir değer katmaktadır. Merdivenlere bakan pencerenin çevresi muhtemelen 19. yüzyıl yapımı İznik ve Kütahya çinileriyle kaplanmıştır. Kütahya çinileri üzerindeki haç motifleri, bunların Hristiyan bir usta tarafından üretildiklerini göstermektedir.

ΤΟ ΕΝ ΚΟΝΤΟΣΚΑΛΙΩ ΙΕΡΟΝ ΑΓΙΑΣΜΑ
ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

Κονδосκαλι'δε bulunan Ayios Nikolaos Ayazması için
1936 yılında hazırlanmış hatıra kartı.
(Anna Sakulidu Arşivi)

Kumkapı'nın Camileri

İstanbul'un Fethi'nden 20. yüzyılın ortalarına kadar geçen 500 yıllık süre içinde, Kumkapı bölgesi Hristiyanların yoğun olarak yaşadıkları bir yerdi. Bu nedenle bölgeye serpiştirilmiş durumda olan cami ve mescitlerin hepsi az sayıda Müslümanın dini ihtiyaçlarına cevap verebilecek ölçülerde, tek minareli küçük yapılardır. Başka bir deyişle, buradaki görkemli Rum ve Ermeni kiliseleriyle kıyaslanacak büyüklükte camiler yoktur. Hemen hepsi harap durumda olan Osmanlı sokak çeşmeleri de genellikle bu camilerin yanındadır. Bölgedeki başlıca camiler şunlardır:

İbrahim Paşa ya da Muhsine Hatun Camisi

Çifte Gelinler Caddesi üzerinde bulunan bu cami, muhtemelen semtte bulunan en eski ve büyük İslami yapılardan biridir. Yapım tarihi bazı kaynaklarda 1519, bazı kaynaklarda ise 1532 olarak gösterilmektedir. 1894 depreminde zarara görmüş ve defalarca restore edilmiştir. Bahçesinde bulunan ve çoğu 19. yüzyıla tarihlenen Osmanlı mezar taşları, semtte yaşamış seçkin Müslümanların buraya defnedildikleri izlemini vermektedir.

Nalbant Camisi

Ermeni Patrikhanesi'nin arkasındaki Nalbant Camisi Sokağı'nda yer alan bu küçük caminin banisi İshak Veli'dir. 1470 yılında yani Fatih döneminde yapıldığına inanılan cami uzun yıllar harap kaldıktan sonra 1979 yılında restore edilerek yeniden ibadete açılmıştır.

Bhram Çavuş Camisi

Kadırga Caddesi ile Kumluk Sokağı'nın köşesinde bulunan kare planlı ve tek minareli bu cami 1595 yılında inşa edilmiş, 1865 Yangını'nda tahrip olduktan sonra 1881'de yeni baştan yapılmıştır.

Çadırcı Ahmet Çelebi Camisi

Ayia Kiryaki Kilisesi'nin arkasında ve eski kalabalık Rum mahallesinin ortasında yer alan, mescit boyutlarında küçük bir camidir.

Esirci Kemalettin Camisi

Gedikpaşa'dan Kumkapı'ya inen Tiyatro Caddesi üzerinde yer alan küçük bir camidir.

Kumkapı Ermeni Patrikhanesi

İstanbul Ermeni Patrikhanesi, Fetih'ten 8 yıl sonra 1461 yılında Fatih Sultan Mehmet'in izniyle Samatya'da kurulmuştur. Osmanlılar yeni fethettikleri topraklarda yaşayan Ermenilerin bir bölümünü harap durumdaki İstanbul'un imar edilmesi ve ticaretin canlanması için İstanbul'a nakletmişlerdir. Kentte Ermeni nüfusun hızla artması üzerine tıpkı Rumlarda olduğu gibi Ermenilere de bir millet başı gerekmiş ve Patrikhane'nin kuruluşuna zemin hazırlanmıştır. Önceleri Samatya'da bulunan Ermeni Patrikhanesi 1641'de Kumkapı'ya taşınmış ve günümüze kadar varlığını orada sürdürmüştür. 1641'den bu yana sayısız yangın yaşayan ve tahrip olan Patrikhane binası günümüzdeki şeklini 1913 yılında almıştır. Mimar Krikor Melidosyan tarafından dikdörtgen planlı bir arsa üzerine ahşaptan ve neoklasik tarzda inşa edilmiştir. Ana giriş bölümü üç, sağ ve sol kanatları ise ikişer katlıdır. Görkemli giriş kapısı ve alınlığıyla dikkati çeker.

İç döşemesinde de klasik mobilyalar, ağır perde ve avizeler, yağlıboya tablolar kullanılarak dış görünüme paralel bir uyum sağlanmıştır.

Kumkapı'nın Ermeni Kiliseleri

Surp Asdvadzadzin (Meryem Ana) Patrikhane Kilisesi

Patrikhane ile aynı sokakta bulunan kilise Patrikhane binasının tam karşısında büyük bir yapılar topluluğunun içindedir. Bazilika planlı İstanbul'un en büyük Ermeni kiliselerinden biridir. 1608 yılında İstanbul'a gelen Po-

lonyalı gezgin Simeon, Kumkapı'da bu ismi taşıyan bir Ermeni kilisesinin varlığından söz etmektedir. 1718 Yangını'ndan sonra yeniden yapılan kilisesinin Kuzey yönüne Surp Serkis, Güney yönüne ise Surp Agop isimli iki kilise daha eklenmiştir. Böylece burası biri büyük ikisi küçük üç kiliseden oluşan bir kilise kompleksi haline gelmiştir. 1819'dan sonra, Kuzey yönündeki kiliseye Surp Haç, Güney yönündeki kiliseye ise Vortvorts Vorodman isimleri verilmiştir. Eski bir Bizans kilisesinin kalıntılarının üzerine inşa edilmiş olduğuna inanılan Surp Asdvadzadzin Kilisesi'nin ön cephesine 1870 yılında oldukça görkemli bir saatli çan kulesi eklenmiştir.

Surp Harutyun Kilisesi

Surp Artin Kilisesi olarak da bilinen ve Çakmak Taşı Sokağı'nda bulunan bu kilise 1832 yılında Kumkapılı Ermeni balıkçılar ve kayıkçılar tarafından yaptırılmış, 1855 yılında günümüzdeki şeklini almıştır.

Surp Hovhannes Avedaraniç Kilisesi

Saray İç Sokağı'nda bulunan bu eski kilise de defalarca yanıp yıkıldıktan sonra 1895 yılında günümüzdeki şeklini almıştır.

Ermeni Protestan Kilisesi

Misyonerlerin etkisiyle Protestanlık mezhebine geçen Ermenilerin İstanbul'da ibadet ettikleri üç kiliseden biridir. Gedikpaşa Yokuşunda gotik mimarisiyle dikkatleri çeken bir yapıdır. 1921 yılında mimar İstefan İzmirliyan tarafından inşa edilmiştir.

Kumkapı'nın Ermeni Okulları

17. yüzyılda Ermeni Patrikhanesi'nin Kumkapı'ya taşınmasından sonra Gedikpaşa-Kumkapı bölgesi İstanbul'da yaşayan Ermenilerin yoğun olarak oturdukları semtlerden biri olmuştur. Bu yoğun Ermeni nüfusuna paralel olarak 19. yüzyılda burada çok sayıda Ermeni okulu açılmıştır. İstanbul'da Fransızca yayınlanan *Annuaire Orientale*, 1922 yı-

ında bölgede bulunan Ermeni okullarını ve öğrenci sayılarını şu şekilde vermektedir:

Mesropyan Okulu.....	420 öğrenci
Bezciyan Okulu.....	400 öğrenci
Boğosyan-Varvarian Okulu	300 öğrenci
Minasyan Okulu	200 öğrenci

Bu okulların dışında, bölgede 100 kadar yetim kızın barındığı bir Ermeni Yetimhanesi de bulunmaktaydı.

Cumhuriyet döneminin verileri ise 1964 tarihli *Özel Okullar Rehberi*'nden aktarılmaktadır:

Bezciyan Okulu.....	255 erkek 281 kız, toplam 536 öğrenci
Mesropyan Anaokulu	55 erkek 76 kız, toplam 131 öğrenci
Mesropyan İlkokulu.....	215 erkek 192 kız, toplam 405 öğrenci

1928-1980 yılları arasında faaliyet gösteren Ermeni Protestan okulunda 1964 yılında 121 erkek ve 76 kız, toplam 197 öğrenci bulunmaktaydı. Günümüzde Ermeni Patrikhanesi'nin bulunduğu Sevgi Sokağı'nda (eski isimleri Şarapnel ve Patrikhane Sokağı) görkemli binasıyla dikkati çeken Bezciyan Okulu dışında başka Ermeni okulu kalmamıştır. Son yıllarda Ermenistan'dan çalışmak için İstanbul'a gelen Ermenilerin çocuklarının Ermeni Protestan Kilisesi'ne ait bir salonda gördükleri eğitim resmi olarak tanınmaz.

Kumkapı'nın Meyhaneleri

Kondoskali (Kumkapı) İstanbul'un denizle ilişkisi olan pek çok eski semti gibi Bizans yıllarından beri meyhaneleriyle tanınır. Bu gelenek Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde de devam ederek günümüze dek gelmiştir. Eremya Çelebi Kömürcüyan, "Kumkapı meyhaneleri Samatya ile kıyaslandığı zaman hem sayıca daha fazladır, hem de daha şenliklidir," der. Evliya Çelebi ise şu bilgileri verir: "İstanbul'un dört bir yanında özellikle gayrimüslimlerin oturdukları Samatya, Fener, Cibali, Balat, Galata

gibi semtlerde meyhane çoktur. Ancak başı Kumkapı meyhaneleri çeker ve burası İstanbul halkının önemli bir eğlence merkezidir.”

Her iki yazarın da 17. yüzyıl İstanbul’undan bahsettikleri hatırlanırsa; Kumkapı meyhanelerinin Fetih’ten sonra bile en az 400 yıllık bir geçmişi olduğu gerçeği ortaya çıkar. Yakın çevredeki bahçe ve bostanlarda yetişen salata, marul, taze soğan, roka, turp gibi ürünlerin çok bol, taze ve ucuz olmasının yanı sıra, o yıllarda Marmara Denizi’nde avlanan ve çıkarılan balık ve deniz mahsulünün bolluğu ve çeşitliliği, Kumkapı meyhanelerinin taze ve ucuz ürünlerle İstanbul’da ün yapmasını sağlamıştır. Bu meyhanelerde doğal olarak et ve et ürünleri değil; Rum ve Ermeni balıkçılar ve aşçılar tarafından üretilen çiroz, lakerda, ançüez, tuzlu sardalya, limonlu istiridye, torik dolması, midye dolması, balık çorbası, midye tava, midye pilaki, midye salma, yağ ve limon soslu karides gibi deniz mahsulü ağırlıklı yemek ve mezeler her zaman ön planda olmuştur. Tabii kesesine güvenenler için kılıç şiş, kalkan, taratorlu levrek, likurino, balık yumurtası ve istakoz gibi daha seçkin ve pahalı çeşitler de mevcuttu. Marmara Denizi’nde yaşamayan ve avlanmayan ahtapot ve kalamar eski İstanbul halkı tarafından bilinmezdi.

Bu mezelere, Türkiye’de içki üretimi üzerinde devlet tekeli oluşturulmadan önce, Marmara kasabalarında ve Ege Adaları’nda Rumlar tarafından üretilerek İstanbul’a büyük varillerle getirilen şarap ve rakılar eşlik ederdi. Reşad Ekrem Koçu *İstanbul Ansiklopedisi*’nin Gedikpaşa maddesinde bizlere ilginç bilgiler vermektedir: “1880’lerde Kumkapı ve Gedikpaşa’da Ermenilerin işlettiği Düzoğlu, Yeni Meyhane, Kara Bıçak ve Küçük Samsun adlı meyhaneler ön plandaydı.”

John Freely 1972 yılında yayınlanan *Strolling Through Istanbul* adlı kitabının bir bölümünde Kumkapı Meydanı’ndaki balıkçıların Türkçe, Rumca, Ermenice üç dilde bağırarak satış yaptıklarını ve Yorgo’nun Meyhanesi’nde büyük çanaklarla servis edilen balık çorbasının muazzam lezzetini anlatır. Gerçekten de o yıllarda Yorgo Mihailidis’in meyhanesi ün yapmıştı. İstanbul’un tanınmış simaları sık sık burada görülürlerdi. Laza-

ridis ve Mina isimli iki Rum ile Kör Agop ve Onnik isimli iki Ermeni'nin meyhaneleri de 20. yüzyılda Kumkapı'da iz bırakmış mekânlardı. Rum ve Ermenilerin Kumkapı meyhanelerindeki hâkimiyeti 1970'lere kadar sürdü. Daha sonra İstanbul'un diğer köşelerinde de olduğu gibi, buralar da yavaş yavaş Türkleşti ve yerli müşterilerden ziyade sıradan turist gruplarına hizmet veren çalgılı meyhanelere dönüştü.

Günümüzde Kumkapı meyhaneleri benzerine İstanbul'da pek rastlanmayan, altı yolun birleştiği Kumkapı Meydanı'nın çevresinde yer alırlar. Meydanın ortasında bulunan dökme demirden yapılmış tarihi sokak çeşmesi buraya ayrı bir güzellik katmaktaydı. Bu çeşme ne yazık ki; 1980'lerde meydana dalan bir kamyonunun kurbanı olmuştur. Şimdi yerinde ufak ve anlamsız bir havuz bulunmaktadır.

Kumkapı'da Yazma Atölyeleri

19. yüzyılı sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında Boğaz'ın birçok sahil semtinde görüldüğü gibi, İstanbul'un Marmara sahilindeki kalabalık Hristiyan semti Kumkapı'da da çok sayıda yazma atölyesi bulunmaktaydı. Yazma adı verilen başörtülerinin üretildiği atölyelerin denize yakın olması o zamanlar teknik bir zorunluluktur. Yazmalara istampa adı verilen tahta kalıplarla desenleri basıldığı zaman üstlerindeki boyanın sabitlenmesi ve parlak görünmesi için yazmalar tuzlu deniz suyuyla yıkanır ve rüzgârlı bir yere asılarak kurutulurdu. İstampayla temel renk ve desen basıldıktan sonra, bir fırça yardımıyla ince desenleri tamamen el becerisiyle çizilir ve boyanırdı. Osmanlı ülkesinde yazmaların temel müşterisi Müslüman kadınlar olmakla birlikte, bunların üreticileri Rum ve Ermeni kadınlarıydı. 19. yüzyılın sonlarında Kumkapı'da yaşayan Beygir Marika lakaplı iriyarı bir Rum kadının incecik bir fırçayla yazma boyamadaki ustalığı tüm İstanbul'da biliniyor, yaptığı yazmalar herkes tarafından aranırdı.

Kumkapı Halıları

19. yüzyılda Orta Anadolu'dan gelerek Kumkapı'ya yerleşen ve halı dokuyarak geçimlerini sağlayan Ermeni ailelerin ürettikleri halılar İstanbul piyasasında zaman içinde Kumkapı halıları adıyla bilinir olmuşlardı. İpek iplikler ve gümüş teller kullanılarak dokunan bu özel halılarda Türk ve İran motifleri ve hayvan figürleri sıkça kullanılmıştır. Halı ustalarının en tanınmışları Agop Kapucuyan, Zareh Penyanin ve Garabed Apelyan'dır. 1930'lara kadar üretilen Kumkapı halıları, 1929'da küresel ekonomik krizin yansımalarının da katkısıyla artık üretilmez olmuş, tezgâhlar birbiri ardına kapanmıştır.

Günümüze kadar gelebilen Kumkapı halıları, şimdilerde dünya halı koleksiyonlarının en değerli parçaları arasında bulunmaktadır.

Kumkapı'nın Evleri

Eski Kumkapı'yı kül eden 1865 Yangını'ndan sonra inşa edilen ve kent kökenli Hristiyan Osmanlı tebaası tarafından kullanılan Kumkapı evleri mimari yönden büyük bir çeşitlilik ve zenginlik sergiler. İstanbul'un başka semtlerinde de örneklerine rastlanan, her birinde bir ailenin oturduğu bitişik nizamlı evlere burada da sıkça rastlanır. Bu evler genellikle bir giriş üzerine iki katlı olarak yapılmışlardır. Varlıklı tüccar aileleri tarafından yaptırılmış olan dönemin ilk apartmanlarına ve üç hatta dört katlı görkemli Rum evlerine Çifte Gelinler-Kadırga Caddesi'nde, Ayia Kiryaki Kilisesi'nin arkasındaki Çadırcı Sokağı'nda ve çevresinde sıkça rastlanır. Örneğin Kapadokya kökenli İdosoğlu, Kazancıoğlu, Çavuşoğlu, Ağaloğlu, Urailoğlu ailelerine ait neoklasik ve eklektik hatta art nouveau çizgiler ve yoğun süsleme unsurları taşıyan binaların çoğu 1955-1965 döneminde ilk sahiplerinin semitten ve ülkeden ayrılmaları nedeniyle el değiştirmiş, inşa amaçları dışında kullanılarak büyük ölçüde tahribata uğramışlardır.

Birçoğu daha fazla gelir sağlamak amacıyla dükkân ve atölyeye çevrilmiş, özgün görünümünü kaybetmiştir. Bir zamanlar tek bir ailenin yaşadığı evler, İstanbul'da yaşam savaşı veren kırsal kökenli ya da yabancı uyruklu gurbetçilerin girip çıktığı bekar odalarına dönüşmüştür ve çoğu şiddetli yağmur ya da kar yağışıyla çökmeye hazır durumdadır.

Kaynaklar

Türkçe Kaynaklar

1. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul, 1994.
2. ENGİN, Dr. Vahdettin, Rumeli Demiryolları, İstanbul, 1993.
3. FREELY, John çevr. Lale Eren, Saltanat Şehri İstanbul, İstanbul, 1996.
4. HAYDAROĞLU, Polat İlknur, Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Okullar, Ankara, 1990
5. İNCİCİYAN, P. G., 18. Asırda İstanbul, (çev.) Hrand Andreasyan, İstanbul, 1956.
6. İstanbul Şehri Rehberi, İstanbul, 1934.
7. KOÇU, Reşad Ekrem, İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul, 1958-1973.
8. KAHRAMAN, Seyit Ali – DAĞLI, Yücel, Evliya Çelebi Seyahatnamesi İstanbul, 2003.
9. KÖMÜRCÜYAN, Eremya Çelebi, (çev.) Hrand Andreasyan, İstanbul Tarihi, İstanbul, 1952.
10. Özel Okullar Rehberi, İstanbul, 1964.
11. TUĞLACIYAN, Pars, İstanbul Ermeni Kiliseleri, İstanbul, 1991.

Yunanca Kaynaklar

1. ACEMOĞLU, Niko, T' Ayazmata Tis Polis, Atina, 1990.
2. OZİ, Sula, Yazma Apo Ta Ergastiria Tu Vosporu, Atina, 1989.
3. İmerologion Tu Etus 1905, Konstantinupolis, 1906.
4. KALLİFRONOS, B. D., Ekpdevtika Ke Eglisiastika, Konstantinupolis, 1867.
5. KALUMENOS, Dimitrios, İ Stavrosi Tu Hristiyanizmu, Atina, 1991.
6. MAMONİ, Kiryaki-İSTİKOPULU Lida, Yinekii Sillogi Stin Konstantinupoli 1861-1922, Atina, 2002.
7. MİLLAS, Akillas, Sfragides Konstantinupoleos, Atina, 1996.
8. MİLLAS, Akillas, Konstantinu Polis, İ Endos Ton Tihon Orthodoxia, Atina.

9. Orthodoxi Enoriaki Naoi Ke Ayazmata, Tis Periferias Vlangas-Kondskaliu-İpsomation, Atina, 2004.
10. PASADEOS, Aristidis, İ Poli Tu Vosporu, Atina, 1981.
11. PASPATİS, A. G., Ellinikos Filologikos Sillogos, Singrama Periodikon Tomos ST 1871-72, Konstantinupolis, 1873.
12. PAPARİGOPULOS, K., İstoria Tu Elliniku Ethnus Tomos 7, Atina.
13. SKARLATOS, Vizandios, İ Konstantinupolis, Atina, 1851.
14. STAMATOPULOS, Kostas, İ Teleftea Analambi, Atina, 1996.
15. SVOLOPULOS, Konstantinos, Konstantinupoli 1856-1908, İ Akmi Tu Ellinizmu, Atina, 1994.
16. VAKALOPULOS, Konstantinos A., İstoria Tu Voria Ellinizmu Thraki, Thessaloniki, 1993.

İngilizce ve Fransızca Kaynaklar

1. Annuaire Orientale, Constantinople, 1922.
2. FREELY, John – SUMNER Hilary, Strolling Through Istanbul, İstanbul, 1972.
3. Guide Horaire General Internationale, Constantinople, 1908.
4. JOHNSON, Clarence R. , Constantinople Today, New York, 1922.
5. MAMBOURY, Ernest, The Tourist's Istanbul, İstanbul, 1953.
6. MANSEL, Philip, Constantinople The City of World's Desire 1453-1924, London, 1995.
7. Pervitch Sigorta Haritaları.

Gazeteler

1. *Apoyevmatini* Gazetesi Koleksiyonları, İstanbul, 1925-2019.
2. *Embros* Gazetesi Koleksiyonları.
3. *Apostolos Andreas* Gazetesi Koleksiyonları.
4. *Epta Lofos* Gazetesi, Atina, Mayıs 1998.

ORHAN TÜRKER

KONDOSKALI'DEN
KUMKAPI'YA*

Eski Bir İstanbul Semtinin Hikâyesi

Günümüz İstanbul'unda turistik meyhaneleri dışında adı hemen hiç anılmayan Kumkapı, 1960'lı yılların ortalarına kadar Rumların, Ermenilerin ve Türklerin bir arada yaşadığı, azınlık kültürlerinin ağır bastığı, canlı ve renkli bir İstanbul semtiydi.

Bugün denizle ilişkisi neredeyse tamamen kesilmiş ve şehrin en fazla tahribata uğramış semti olsa da Bizans döneminden bu yana İstanbul'un en eski limanlarından birine ve Ermeni Patrikhanesi'ne ev sahipliği yapan Kumkapı, Orhan Türker'in *Kondoskali'den Kumkapı'ya, Eski Bir İstanbul Semtinin Hikâyesi* çalışmasıyla mâkus talihine meydan okuyor.

Semtin mimari yapısına ilişkin detaylı bilgiler, özel arşivlerden derlenen fotoğraflar ve İstanbul'da yayınlanan Rumca gazetelere yansıyan haberlerle *Kondoskali'den Kumkapı'ya, Tarihe Tanıklık* dizisinin son incisi.

ISBN 978-605-772-823-4

20 TL (KDV'den muaftır.)

► selyayincilik f selyayin selyayincilik

www.selyayincilik.com

*SEL